

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Aurelija Jasudaitė

Teisės psichologijos studijų programa
Magistro darbas

Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę

Darbo vadovas: prof. dr. Gintautas Valickas

Vilnius
2022

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
PRATARMĖ	6
1. ĮVADAS	8
1.1. Inkaro efekto samprata ir jį aiškinančios teorijos	8
1.2. Inkaro efekto pasireiškimas teisės praktikoje	13
1.3. Laisvės atėmimo bausmė ir inkaro efektas	20
Darbo tikslas ir uždaviniai	27
2. METODIKA	27
2.1. Tyrimo dalyviai	27
2.2. Tyrimo metodas ir priemonės	28
2.2.1. Detalus probleminių situacijų aprašymas	28
2.3. Tyrimo eiga	31
2.4. Duomenų analizė	32
3. REZULTATAI	33
3.1. Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę ir „lyginamasis“ klausimas	33
3.2. Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę ir „inkaro“ šaltinio patikimumas	34
3.3. Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę ir „inkarų“ pateikimo eilės tvarka	35
3.4. Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę ir liūdesio bei gailėsčio išgyvenimas	36
4. REZULTATŲ APTARIMAS	40

4.1. Tyrimo ribotumai ir pasiūlymai tolesniems tyrimams	45
IŠVADOS	47
LITERATŪRA	48
PRIEDAI.....	52
1 priedas. Kvietimas ir skelbimas, skirtas kviešti dalyvauti tyrime	52
2 priedas. Pirmos situacijos pateikimas dalyvių grupėms	53
3 priedas. Antros situacijos pateikimas dalyvių grupėms	54
4 priedas. Trečios situacijos pateikimas dalyvių grupėms	55
5 priedas. Ketvirtos situacijos pateikimas dalyvių grupėms	56
6 priedas. Duomenų sklaidos atitiktis normaliajam skirstiniui	59

SANTRAUKA

Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę
Aurelija Jasudaitė, Vilnius, Vilniaus universitetas, 2022, 59 p.

Sprendimas, kokią laisvės atėmimo bausmę skirti, gali būti atliekamas remiantis anksčiau apdorota skaitine reikšme ir lemti šališkumą, vadinamą inkaro efektu. Tačiau tai, kokie psichologiniai procesai slypi už inkaro efekto pasireiškimo skirtingose situacijose kol kas nėra aišku. Šiuo darbu siekta tyrinėti šiandienos inkaro efekto tyrimų literatūroje keliamus klausimus ir įvertinti, kokį poveikį skiriamam laisvės atėmimo bausmės dydžiui daro skirtingomis sąlygomis pateikiamos skaitinės vertės, galinčios tapti „inkarais“. Šiam tikslui įgyvendinti atliktas eksperimentas, kuriame dalyvavo teisės studijų programos studentai ($N = 122$). Dalyvių amžius svyravo nuo 19 iki 38 metų ($M = 22,87$, $SD = 0,36$), 14 dalyvių savo amžiaus nenurodė. Tyrime dalyvavo 67 moterys ir 49 vyrai, 6 dalyviai savo lyties neatskleidė. Dalyvių prašyta įsijausti į teisėjo vaidmenį, susipažinti su pateiktomis bylos aplinkybėmis ir jas įvertinus, skirti laisvės atėmimo bausmę. Gauti rezultatai rodo, kad skiriama laisvės atėmimo bausmė nesiskiria, dalyviams „inkarus“ pateikus skirtingu būdu: su lyginamuoju klausimu ir be jo. Palyginus inkaro efekto pasireiškimą, kai skiriasi „inkaro“ šaltinio patikimumas, bausmės skirtumai rasti žemą „inkarą“ pateikus advokatui ir advokato padėjėjui. Nagrinėjant inkaro efekto pasireiškimą pateikus du „inkarus“ vienu metu, nustatyta, kad esant didesniam „inkarų“ skirtumui, dalyvių skiriamos laisvės atėmimo bausmės buvo panašios, tačiau kai šis skirtumas buvo mažesnis, dalyvių skiriamos bausmės skyrėsi. Siekiant įvertinti, ar yra inkaro efekto pasireiškimo skirtumų, kai dalyviai išgyveno liūdesį ar gailestį nustatyta, kad bausmės dydis skyrėsi tada, kai dalyviai daugiau ar mažiau jautė gailestį, bet ne liūdesį.

Raktiniai žodžiai: inkaro efektas, laisvės atėmimo bausmės skyrimas

SUMMARY

Anchoring in prison sentencing decisions

Aurelija Jasudaitė, Vilnius, Vilnius University, 2022, 59 p.

Prison sentencing decisions can be made on the basis of previously considered numerical values and lead to a bias known as the anchoring effect. However, it is yet unclear which psychological processes lie behind the manifestation of the anchoring effect in different situations. The aim of this paper was to investigate the issues raised in today's anchoring research literature and to assess the impact of numerical values presented which can become anchors in making a prison sentencing decision. To achieve this goal, an experiment with law students ($N = 122$) was conducted. Participants age ranged from 19 to 38 years ($M = 22.87$, $SD = 0.36$), 14 participants did not indicate their age. The study involved 67 women and 49 men, with 6 participants not disclosing their gender. Participants were asked to take part in the role of a judge, to get acquainted with the circumstances of the case, and to make a criminal sentencing decision. The results show that the given sentence does not differ when the participants are presented with anchors by a different procedure: with and without a comparative question. When comparing the occurrence of the anchor effect by manipulating the credibility of the anchor's source the differences in sentencing are found when the lawyer and the assistant lawyer are presenting a low anchor. When examining the anchoring effect by presenting two sequential anchors, it was found that, when the difference between the anchors was larger, the sentence imposed by the participants was similar, but when the difference was smaller, given sentences differed. To assess whether there are differences in the manifestation of the anchor effect when participants experienced sadness or compassion, it was found that sentencing decisions vary when participants more or less felt compassion but not sadness.

Keywords: anchor effect, prison sentencing decisions

PRATARMĖ

Nacionalinės teismų administracijos parengtoje ataskaitoje nurodoma, kad 2021 metų pirmosios instancijos teismuose Lietuvoje išnagrinėtos 15 627 baudžiamosios bylos. Visiems žinoma, jog, nagrinėjant kiekvieną bylą, teisėjas vadovaujasi aiškiai įstatymu apibrėžtomis gairėmis ir taisyklėmis. Tačiau kartais šios nuorodos nepateikia tikslaus ir vienintelio atsakymo, koks bausmės dydis leidžia pasiekti visus bausmės tikslus. Skiriant ją privaloma įvertinti visas žinomas bylos aplinkybes, o kartais dalis jų gali būti sunkiai ar visai neišaiškinamos. Tokiu būdu, skelbdamas nuosprendį, teisėjas vadovaujasi jam suteikiama diskrecija ir yra atsakingas už teisingumo principą atitinkančios bausmės skyrimą. Be šios diskrecijos sunku įsivaizduoti teisingą ir efektyvą teisinės sistemos funkcionavimą. Kita vertus, veiksmų laisvė įpareigoja teisėją veikti dalinai neapibrėžtos situacijos sąlygomis. Situacijos sudėtingumą patvirtina ir tai, jog nagrinėdami tą pačią bylą, skirtingi teisėjai gali paskirti kitokią bausmę. O kadangi laisvės atėmimo bausmė yra griežčiausia bausmės rūšis, kurią galima skirti Lietuvoje, svarbu kuo geriau suprasti ir įvertinti, kokie veiksniai gali lemti švelnesnės ar griežtesnės bausmės skyrimą.

Skirdamas laisvės atėmimo bausmę, teisėjas privalo nurodyti jos trukmę, tai yra, parinkti tinkamą skaičių, atspindintį bausmės trukmę. Nešališkas bausmės skyrimas gali būti sudėtingesnis nei dažnai įsivaizduojama, kadangi šiam procesui poveikį daryti gali kitos skaitinės reikšmės. Pavyzdžiui, pastebėta, kad žmogus, kuriam reikia nustatyti tam tikrą skaitinę reikšmę neapibrėžtoje situacijoje, dažnai yra linkęs savo sprendimą remti kita, anksčiau pastebėta skaitine reikšme. Šis fenomenas vadinamas inkaro efektu, ir manoma, jog inkaro pasireiškimas yra dažnas ir ganėtinai universalus. Tai iliustruoja Furnham ir Boo (2011) išsakyta mintis, jog apžvelgus įvairių sričių inkaro efekto tyrimus, susidomėjimą ir nuostabą kelia ne tie darbai, kuriuose aptinkamas inkaro efektas, o tie, kuriuose jo aptikti nepavyko. Teisėsaugos sritis, kurioje sprendimus priimti siekiama teisingai, racionaliai ir nešališkai, nėra išimtis. Tyrimai rodo, jog inkaro efektas pasireiškia net tada, kai sprendimus priima patyrę ir savo darbą išmanantys teisėjai (Feldman, Schurr & Teichman, 2016). Šališkumai kyla susidūrus su ne tik su informatyviais inkarais, tai yra, skaitinėmis reikšmėmis, galinčiomis suteikti naudingos informacijos, bet ir su atsitiktiniais inkarais – su klausimu nesusijusia informacija, išreikšta skaičiais (Englich, Mussweiler & Strack, 2006). Taigi šis fenomenas yra dažnas ir neretai daro didesnę ar mažesnę poveikį teisėsaugos pareigūnų priimamiems sprendimams, susijusiems su skaitinėmis vertėmis.

Inkaro efekto tyrimų pradininkai, Tversky ir Kahneman (1974), šiuo reiškiniu domėtis pradėjo daugiau nei prieš 40 metų. Per šiuos metus atlikti bandymai paskatino rasti skirtingų teorinių požiūrių, kuriais stengiamasi išaiškinti inkaro efekto mechanizmus. Verta atkreipti dėmesį į tai, jog šio efekto rėmuose nagrinėjamas sprendimo priėmimo kelias dažnai pasižymi savitais ypatumais. Kai kuriais atvejais siekiama išsiaiškinti, kaip atspirties taškas arba galimas „inkaras“ paveikia žmogaus atsakymą tokiose srityse, kaip bendrosios žinios (McElroy & Dowd, 2007) ar įvykių tikėtinumo vertinimą (Chapman & Johnson, 1999). Kitais atvejais, šios sritys apima ekspertinių žinių reikalaujančias situacijas (Xifen & Yong, 2018), saviveiksmingumo vertinimą (Cervone & Peake, 1986) ir vartotojų sprendimų priėmimą (Ariely, Loewenstein & Prelec, 2003). Galima manyti, jog tokia tyrimų sričių įvairovė galėjo prisidėti prie skirtingų požiūrių formavimosi. Nepaisant to, kol kas dar nėra sutariama, koks teorinis požiūris galėtų geriausiai paaiškinti inkaro efekto pasireiškimą. Šie dažnai apima tik tam tikras inkaro efekto pasireiškimą sritis, o jų integracija yra sudėtinga dėl gana skirtingo požiūrio į pagrindinius šį efektą aiškinančius mechanizmus (Bystranowski et al., 2021). Pasak Bahnik, Mussweiler ir Strack (2022), sąvoka „inkaras“ iki šiol atlieka aprašomąją, o ne aiškinamąją funkciją. „Inkaro“ tyrimų srities problematika susijusi ir su atliekamų eksperimentų metodika. Tyrėjai savo darbuose dažniausiai pasitelkia vieną iš dviejų, ganėtinai skirtingų tyrimų schemų, todėl sunku apibendrinti ir palyginti gautus rezultatus. Visai neseniai tam ryžosi Bystranowski su kolegomis (2021), kuris atliko teisėsaugos pareigūnų veikloje pasireiškiančio inkaro efekto tyrimų metaanalizę. Pasak jos autorių, vis dar sudėtinga aiškiai įvardyti veiksniai, galinčius padidinti ar sumažinti inkaro efekto pasireiškimą. Teigiama, jog tokie veiksniai kaip „inkaro“ tipas, jo vertė ir pateikimas su kitomis (skaitinėmis) reikšmėmis gali būti svarbūs norint nuspėti, kaip stipriai pasireikš inkaro efektas, tačiau šis veiksnių sąrašas toli gražu nėra baigtinis (Bystranowski et al., 2021). Galima sakyti, jog tolesnis inkaro veiksnių tyrinėjimas yra būtinas, norint išsamiai paaiškinti inkaro efekto pasireiškimą veiksniais.

1. ĮVADAS

1.1. Inkaro efekto samprata ir jį aiškinančios teorijos

Kiekvienas žmogus neretai susiduria su situacija, kurios metu turi nustatyti, kokia skaitinė reikšmė yra tinkamas atsakymas į pateiktą klausimą. Jeigu tam pavyksta pasitelkti pakankamą faktinių žinių kiekį, tikėtina, jog priimti sprendimą nebus sudėtinga, o šis, greičiausiai, bus teisingas. Tačiau gyvenimiškos situacijos neretai yra keblesnės. Dažnai atsakymui pritrūksta paprasčiausių žinių arba situacija yra neapibrėžta ir egzistuoja didelė pasirinkimo laisvė. Tokiais atvejais žmogus nežino arba jam yra sunku pateikti tikslią atsakymo skaitinę reikšmę. Tačiau tai nereiškia, kad šie veiksniai atsakymo paieškos procesą visada nepaprastai apsunkina, o šis trunka ilgą laiką ir yra itin sudėtingas. Juk žmogus gali pasitelkti tam tikrą atspirties tašką, galintį palengvinti atsakymo paiešką. Pasirodo, jog tokiu tašku gali tapti ne tik kruopščiai parinkta skaitinė reikšmė, bet ir pirma aplinkoje pasitaikiusi, o kartais ir paties vertintojo intuityviai sugalvota skaitinė reikšmė (Epley & Gilovich, 2010). Šis atspirties taškas ir tampa „inkaru“, o jį pasitelkęs vertintojas sutrumpina sprendimo priėmimo kelią.

„Inkaras“ gali būti puikus „padėjėjas“, kai sprendimą reikia priimti greitai, o netikslus atsakymas nesukels nepageidaujamų padarinių. Pavyzdžiui, svarstant, kokia suma yra tinkama naujai knygai įsigyti, žmogus gali prisiminti, kad jo draugas neseniai nusipirko įdomią knygą už tam tikrą pinigų sumą. Tokiu atveju, ši suma tampa „inkaru“, o jeigu minėtas draugas knygą įsigijo už ištis gerą kainą, toks „inkaras“ gali veikti kaip naudinga ir adaptyvi užuomina. Kita vertus, kai netikslus atsakymas gali turėti itin skaudžių padarinių, ši užuomina gali apriboti žmogaus galimybes rasti geriausią sprendimą. Pastebima, kad pirminė skaitinė reikšmė, veikianti kaip „inkaras“, „paleidžia“ tolesnį sprendimo generavimą ir turi didesnę svorį nei vėliau sutinkama informacija (Guthrie, Rachlinski & Wistrich, 2007). Tačiau čia kyla vienas iš esminių klausimų – kaip ir kodėl ši pirminė skaitinė reikšmė daro tokį poveikį tolesniam sprendimo priėmimui. Nors vienareikšmišką atsakymą į šį klausimą pateikti kol kas sudėtinga, galima įvertinti kelis skirtingus teorinius požiūrius.

Šios srities tyrimų pradininkai, Tversky ir Kahneman (1974), inkaro efektą supranta kaip prisitvirtinimo ir tikslinimo euristiką. „Inkarą“ šie autoriai apibūdina kaip skaitinę reikšmę, pradedančią sprendimo tikslinimą ieškant tinkamo atsakymo. Šiuo atveju inkaro efekto mechanizmas yra intuityvus, automatinis ir svarbiausia, leidžiantis supaprastinti sudėtingą užduočių sprendimą. Remiantis šiomis prielaidomis, „inkaro“ mechanizmui paaiškinti, Tversky

ir Kahneman (1974) sukūrė nepakankamo prisiderinimo teoriją (angl. *insufficient adjustment*). Pirmiausiai, sprendimą priimantis asmuo supranta, kad „inkaro“ vertė gali būti netiksli. Tikslindamas savo atsakymą, jis „atsispiria“ nuo „inkaro“ ir ieško tinkamos atsakymui reikšmės. Pavyzdžiui, pateikus aukštą „inkarą“, sprendimo priėmėjas „tolsta“ nuo šio „inkaro“ palaipsniui, ieškodamas tinkamos atsakymui žemesnės reikšmės (Furnham & Boo, 2011). Šališkumas aiškinamas kaip nesėkmingo arba nepakankamo „nutolimo“ nuo „inkaro“ pasekmė, o inkaro efekto dydis priklauso nuo asmens pastangų, skiriamų apsvarstyti situacijai ir tokiu būdu kontroliuoti intuityvų pasirinkimą (Tversky & Kahneman, 1974). Kaip galima suprasti, toks automatinis mechanizmas sudaro galimybę kilti sistemingsoms mąstymo klaidoms (Furnham & Boo, 2011).

Nepakankamo prisiderinimo teorija jau kurį laiką yra kritikuojama. Pirmiausia, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad pagal šios teorijos prielaidas inkaro efektas gali būti pastebimas tik tuomet, kai sprendimo priėmėjas „inkaro“ reikšmę supranta kaip netikslią. Kita vertus, prisitvirtinimas prie „inkaro“ reikšmės galimas ir tada, kai jis suprantamas kaip tinkama reikšmė (Strack & Mussweiler, 1997). Taigi tokiu atveju tikslinimas gali ir nevykti. Tačiau svarbiausia tai, jog mokslininkams sudėtinga patvirtinti nepakankamo prisiderinimo teorijos prielaidą, kad inkaro efekto dydis priklauso nuo sprendimo priėmėjo pastangų apsvarstyti situaciją (Epley & Gilovich, 2004; Mussweiler & Strack, 1999). Eksperimentų metu užtikrinus tai, kad vertinimas nebūtų atliekamas intuityviai, neapsisaugoma nuo „inkaro“ sukeliama šališkumo (Epley & Gilovich, 2004). Inkaro efekto dydis ne visuomet priklauso nuo to, kiek pastangų skiriama įsitraukti į situacijos sprendimo paiešką. Pavyzdžiui, didesnis laiko ribojimas ar dėmesio apkrova nebūtinai lemia didesnį inkaro efekto dydį (Epley & Gilovich, 2005). Kitų autorių atlikti tyrimai taip pat rodo, kad inkaro efektas pasireiškia ir tuomet, kai tyrėjai motyvuoja dalyvius įsitraukti į nuoseklią sprendimo paiešką, skirdami paskatas ar perspėdami apie galimą „inkaro“ poveikį sprendimo priėmimui (Chapman & Johnson, 2002; Tversky & Kahneman, 1974).

Kiek daugiau nei prieš 20 metų tyrėjai Strack ir Mussweiler (1997) inkaro efekto pasireiškimui aiškinti pasiūlė selektyvaus prieinamumo teoriją (angl. *selective accessibility model*). Ši teorija šiandien susilaukia bene didžiausio mokslininkų palaikymo (Harris et al., 2019; Bahnik et al., 2017). Selektivaus prieinamumo teorija inkaro efekto mechanizmą sieja su socialinės kognityvinės teorijos atstovų išskiriamais procesais. Pirmiausiai, nagrinėdami ankstesnių mokslininkų darbus, Strack ir Mussweiler (1999) atkreipė dėmesį į hipotezių

tikrinimo tyrimus (Snyder & Swann, 1978; Wason & Johnson-Laird, 1972), kurių išvados rodo, kad tikrinamas hipotezę, žmogus dažniausiai pirmiausiai įvertina hipotezę patvirtinančią informaciją. Kitaip tariant, vertintojas dažnai taiko „teigiamo patikrinimo“ strategiją (angl. *positive test strategy*), pirmiausiai nagrinėdamas pavyzdžius, kurie susiję su pateikiamomis įvertinti savybėmis ar požymiais (Klayman & Ha, 1987). Susiedami šias išvalgas su inkaro efekto pasireiškimu, Strack ir Mussweiler (1997) teigia, kad sprendimo priėmėjas, kurio klausama, ar tam tikra reikšmė yra didesnė, ar mažesnė už „inkaro“ reikšmę, pirmiausiai apsvarsto (tikrina hipotezę), ar atsakymui tinkamas sprendimas nėra lygus „inkarui“. Kitaip tariant, jis ieško tai patvirtinančios informacijos atmintyje. Tokiu būdu informacija, reikalinga priimti sprendimui yra atkurama selektyviai. Jeigu šio proceso metu spėjimas, jog „inkaras“ yra tinkama atsakymui reikšmė, paneigiamas, pereinama prie tolesnio žingsnio – alternatyvios atsakymo reikšmės paieškos. Šis procesas susijęs su semantine parengtimi (angl. *semantic priming*), kurio metu vertinimui tinkama reikšmė parenkama iš greičiausiai pasiekiamų alternatyvų atmintyje, selektyviai suaktyvintų pirmojo atsakymo paieškos žingsnio metu (Strack & Mussweiler, 1999). Tai lemia atsakymo reikšmės supanašėjimą su „inkaro“ skaitine reikšme. Šias prielaidas pavyksta patvirtinti empiriškai (pvz., Chapman & Johnson, 2002; Epley, 2004; Englich, Mussweiler & Strack, 2006). Pavyzdžiui, paklausus vienos tyrimo dalyvių grupės, ar atsakymui tinkama reikšmė yra didesnė už „inkaro“ reikšmę, dalyviai pateikia aukštesnius vertinimus, palyginti su kita dalyvių grupe, kurios klausta, ar atsakymui tinkama reikšmė yra mažesnė už „inkaro“ reikšmę (Mussweiler & Strack, 1999). Kitu tyrimu nustatyta, kad dalyviai, kuriems pateikta didesnė „inkaro“ reikšmė, kuria nurodoma kaltinamajam siūloma skirti laisvės atėmimo bausmė, greičiau apdorojo kaltinamojo kaltę patvirtinančius teiginius, palyginti su kita dalyvių grupe, kuriai pateiktas mažesnis „inkaras“ (Englich, Mussweiler & Strack, 2006). Taigi galima sakyti, jog pateikiamas „inkaras“ tam tikrais atvejais iš tiesų aktyvuoja su juo susijusią informaciją atmintyje.

Kita vertus, galima įsitikinti, jog kai kuriomis sąlygomis pasireiškiantį inkaro efektą aiškinti remiantis vien šia teorija yra sudėtinga. Epley ir Gilovich (2005) teigia, jog ne visais atvejais „inkarais“ galinčios tapti reikšmės sutinkamos iškart prieš atliekant tam tikrą vertinimą. Ieškodamas tinkamos atsakymui reikšmės, žmogus pats gali susikurti „inkarą“, kuris veiks kaip „atspirties“ taškas, ieškant tinkamo sprendimo. Pavyzdžiui, nustatyta, kad daugelis žmonių žino, jog degtinė užšąla žemesnėje nei 0 °C temperatūroje, tačiau tikslios temperatūros

nurodyti negali, todėl intuityviai pasitelkia šią žinomą reikšmę kaip „inkarą“ (Epley & Gilovich, 2001). Kuomet sprendimo priėmėjui iš anksto aišku, jog „inkaro“ reikšmė negali būti tinkamas atsakymas, jam nėra tikslinga tikrinti hipotezę, ar ši reikšmė gali būti lygi jo atsakymui ir ieškoti tai patvirtinančios informacijos atmintyje. Paties žmogaus susikurtas „inkaras“ gali iššaukti kitokius psichologinius procesus nei tyrėjų pateikiami „inkarai“ (Epley, 2004). Tokiu atveju, inkaro efektą sudėtinga aiškinti remiantis selektyvaus prieinamumo teorija. Selektivaus prieinamumo teorijos kritikos taip pat galima atrasti Harris su kolegomis (2019) atliktoje eksperimentų serijoje. Eksperimentais siekta išsiaiškinti, ar informacija, susijusi su „inkaru“ iš tiesų veikia kaip semantinė parengtis. Jeigu tokia informacija yra labiau prieinama atmintyje, ji turėtų būti atpažįstama greičiau (Mussweiler & Strack, 2001). Tokiu būdu, žodžiai, siejami su aukštu „inkaru“ turėtų būti atpažinti greičiau juos pateikus iškart po to, kai pateikiamas aukštas „inkaras“, o žodžiai, siejami su „žemu“ inkaru, turėtų būti atpažinti greičiau po to, kai pateikiamas žemas „inkaras“ (Harris et al., 2019). Vis dėlto, šiems tyrėjams nepavyko patvirtinti šios selektyvaus prieinamumo teorijos prielaidos (Harris et al., 2019). Teigiama, kad semantinės parengties poveikis matomas tik per 2 s nuo stimulo pateikimo (Jones & Estes, 2012, iš Harris et al., 2019) ir šis paprastai neišlieka susidūrus su vėlesniais stimulais, kuriais tapti gali kiti žodžiai (Harris et al., 2019). Taigi, galima pastebėti, kad semantinės parengties procesai, užimantys svarbų vaidmenį selektyvaus prieinamumo teorijoje, kartais gali kelti abejonių, ar jie iš tiesų turėtų būti laikomi pagrindiniais mechanizmais, sukeliančiais inkaro efekto pasireiškimą.

Kiti autoriai, neprieštaraudami selektyvaus prieinamumo teorijos prielaidai, jog sprendimo priėmėjas, susidūręs su „inkaru“, tikrina su juo susijusią informaciją, praplečia ją įtraukiant dvejetainę informacijos apdorojimo mechanizmą ir pateikia kitokias inkaro efekto aiškinimo galimybes. Selektivaus prieinamumo teorijos šalininkai teigia, kad susidūręs su „inkaru“ sprendimo priėmėjas atmintyje stengiasi ieškoti kuo daugiau su juo susijusios informacijos, o už šį procesą sąlyginai atsakinga racionali informacijos apdorojimo sistema (Mussweiler & Strack, 1999). Tuo tarpu detalizavimu paremto įvertinimo (angl. *elaboration-based account*) (Wegener et al., 2010) atstovai minėtam procesui aiškinti pasitelkia ir intuityvų informacijos apdorojimo būdą. Kaip teigia minėti autoriai, inkaro efekto pasireiškimą įtraukia tiek apgalvotą (angl. *thoughtful*), tiek neatidų (angl. *nonthoughtful*) informacijos apdorojimo procesus. Įdomu tai, jog šio požiūrio šalininkai neneigia nepakankamo prisiderinimo teorijos šalininkų nuomonės, kad kognityvinės pastangos gali būti svarbios rasti inkaro efekto

pasireiškimo skirtumams, tačiau kartu teigia, kad šios pastangos pačios savaime nėra šių skirtumų priežastis (Wegener et al., 2010).

Pasak detalizavimu paremto įvertinimo šalininkų, tai, kokį poveikį vertintojui darys „inkaras“, priklauso nuo to, kaip detalai bus apdorojama informacija norint priimti sprendimą. Teigiama, kad laiko išteklių nėra pagrindinis veiksnys, lemiantis inkaro efekto dydį (Wegener et al., 2010). Didesnė reikšmė skiriama vertintojo požiūriui į „inkarą“, kuris priklauso nuo „inkaro“ įtikinamumo („inkaras“ gali būti suprantamas kaip priimtinas, teisingas, nešališkas arba priešingai). Geriau suprasti šį požiūrį galima atkreipus dėmesį į dvi sąlygas, kurioms esant pasireiškia skirtingas „inkaro“ skaitinių reikšmių apdorojimas: tai aukštos detalizacijos (angl. *high-elaboration*) ir žemos detalizacijos (angl. *low-elaboration*) sąlygos (Wegener et al., 2010). Esant aukštos „inkaro“ detalizacijos galimybei, žmogus jį lygina su atmintyje turima informacija, o šie palyginimai skatina skirtingą „inkaro“ reikšmių interpretaciją. Aukšta detalizacija galima, kai žmogus yra pakankamai motyvuotas surasti teisingą atsakymą ir turi galimybę skirti užtektinai kognityvinių pastangų reikiamos informacijos paieškai atmintyje (Wegener et al., 2010). Tuo tarpu, žema detalizacija būdinga tuomet, kai stokojama motyvacijos ar gebėjimų rasti teisingą atsakymą (Wegener et al., 2010).

Aukštos ir žemos detalizacijos procesai ganėtinai panašūs į selektyvaus prieinamumo teorijoje aprašomus procesus, kadangi abi teorijos remiasi su „inkaru“ suderinamos informacijos paieška atmintyje ir interpretavimu. Vis dėlto reikėtų atsižvelgti į svarbų teorijų skirtumą – detalizavimu paremta teorija remiasi prielaida, jog ne kas kitas, o būtent aukšta sprendimo priėmėjo motyvacija ir pastangos atrasti su inkaru susijusią informaciją yra šališkumo priežastis. Žemas detalizavimas būdingas stokojant motyvacijos ar gebėjimų atrasti su „inkaru“ susijusią informaciją, jo metu apdorojama „inkaro“ reikšmė suveikia kaip užuomina apie vertinamą dydį (didelis ar mažas), kuria vertintojas pasinaudoja. Esant šiai sąlygai, sprendimo priėmimas gali priklausyti nuo mažiau pastangų reikalaujančių informacijos apdorojimo principų, pvz., euristikų ar tam tikrų užuominų, galinčių paveikti vertinimą. Teigiama, kad „inkaru“ perteikiama informacija gali būti suprantama kaip priimtina nepriklausomai nuo to, ar ji yra patikrinta ar tiksli (Wegener et al., 2010). Tokiu atveju vertintojas turėtų būti gerai nusiteikęs arba sulaukti daugiau argumentų, kad „inkaru“ perteikiama informacija yra teisinga, nepriklausomai nuo tikslumo. Teorijos šalininkai taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad skirtingo detalizavimo sąlygomis apdorojami „inkarai“ sukelia nevienodą poveikį ateityje priimamiems sprendimams. Aukšto

detalizavimo sąlygomis apdorojamas inkaras turi didesnę galimybę paveikti tolesnį asmens vertinimą, kadangi skatina lengvesnį ir spartesnį su juo susijusios informacijos priėmimą, o tuo pačiu ir didesnę šios informacijos integraciją į turimą mąstymo sistemą, palyginti su tuo atveju, kai tas pats inkaras apdorojamas žemos detalizacijos sąlygomis (Wegener et al., 2010).

Apibendrinant šias teorijas, pažymėtina tai, jog šių pagrindinių inkaro efektą aiškinančių teorijų prielaidos yra sėkmingai tikrinamos empiriškai. Tačiau kalbėdami apie inkaro efektą tyrėjai vis dažniau pripažįsta, kad jo pasireiškimas gali priklausyti ne nuo vieno, o nuo kelių procesų (Bahník, Englich, & Strack, 2017; Frederick & Mochon, 2012; Simmons, LeBoeuf, & Nelson, 2010; iš Harris et al., 2019). Ar šie procesai galėtų veikti paraleliai ar nepriklausomai vienas nuo kito, patikrinti yra sudėtinga, kadangi skirtingų teorijų šalininkai dažniausiai bando pagrįsti sau artimos teorijos prielaidas ir nesieja gautų rezultatų su kitomis teorijomis. Žinodami situacijas, kurių metu skirtingose teorijose aprašomi už inkaro efekto pasireiškimą atsakingi mechanizmai veikia kartu, arba nustatydami, kokiose situacijose šie mechanizmai kartu neveikia, tyrėjai galėtų kurti išsamesnius modelius skirtus aiškinti šio efekto pasireiškimą (Harris et al., 2019). Taigi teoriniai požiūriai, aiškinantys inkaro efektą bus plėtojami ir toliau, kadangi mokslinėje literatūroje inkaro efektas nepraranda susidomėjimo ir šiandien.

1.2. Inkaro efekto pasireiškimas teisės praktikoje

Teisiniai sprendimai neretai turi būti išreiškiami skaitine reikšme (pvz., tai galėtų būti skiriamos baudos dydis ar laisvės atėmimo terminas). Be abejonės, tokie sprendimai turi didelę reikšmę ne tik ginčo šalims, bet ir visuomenei (pvz., jais siekiama skatinti žmones elgtis socialiai priimtiniu būdu), todėl šių sprendimų priėmimo ypatumams mokslininkai skiria ypatingą dėmesį (Teichman & Zamir, 2021). Siekdami paaiškinti, kaip priimami skaitine verte išreiškiami teisiniai sprendimai, mokslininkai savo tyrimų rezultatus interpretuoja remdamiesi inkaro efekto sukeliamu poveikiu sprendimo priėmimui (Bystranowski et al., 2021).

Mokslinėje literatūroje kol kas nuodugniau nagrinėtas inkaro efekto pasireiškimas civilinės teisės kontekste, daugiausiai vertinant patirtos žalos atlyginimo klausimus (Bystranowski et al., 2021). Žalos atlyginimo tyrimai rodo, jog ieškovo prašoma atlyginti suma gali tapti teisėjo sprendimą veikiančiu „inkaru“. Pavyzdžiui, prašant didesnės sumos, dažnai didėja ir skiriama atlyginti suma (žr. Chapman & Bornstein, 1996; Hastie, Schkade & Payne, 1999; Guthrie, Rachlinski & Wistrich, 2007). Guthrie, Rachlinski ir Wistrich (2007) atliktame

tyrime ieškovas teigė, kad atlygintina žalos suma turėtų būti ne mažesnė nei 75 tūkst. dolerių. Tokiu atveju, teisėjai žalą vidutiniškai įvertino 882 tūkst. dolerių. Kai minimali atlygintina žalos sumos riba nebuvo nurodoma, teisėjų įvertintas žalos dydis vidutiniškai siekė 1 mln. 249 tūkst. dolerių. Taigi nurodyta minimali atlygintina suma suveikė kaip „inkaras“ ir lėmė vidutiniškai 361 tūkst. dolerių skirtumą žalos įvertinime. Pasak šio tyrimo autorių, minimalios atlygintinos žalos sumos įvertinimas kai kuriais atvejais gali būti nepalankus ieškovui ir tai verčia ieškoti būdų, kurie padėtų išvengti galimo inkaro efekto pasireiškimo nagrinėjant panašaus pobūdžio bylas.

Chapman ir Bornstein (1996) ieškovams pateikia siūlymą, teigdami, kad „kuo daugiau prašai, tuo daugiau ir gauni“. Iš tiesų, minėtų autorių tyrimas parodė, jog didesnė prašoma atlyginti suma gali suveikti kaip „inkaras“ ir lemti palankesnę baigtį ieškovams. Šio tyrimo dalyviams pateiktoje bylos medžiagoje aprašyta tariama situacija, kurioje moteris į teismą paduoda sveikatos priežiūros įstaigą. Pasak moters, jai paskirta kontraceptinė priemonė sukėlė kiaušidžių vėžį. Dalyvių prašyta įvertinti, kiek tikėtina, kad moteris šią bylą laimės (atsižvelgiant į bylos medžiagą) ir įvertinti, ar nurodoma suma (priklausomai nuo dalyvių grupės: 100 dolerių, 20 tūkst. dolerių, 5 mln. dolerių ar 1 mlrd. dolerių) yra tinkama atlyginti žalai. Rezultatai parodė, kad dalyviams nurodžius didesnes sumas, jie labiau tikėjo, kad moteris šią bylą laimės ir sulauks didesnės kompensacijos. Pažymėtina, kad Chapman ir Bornstein (1996) tyrime dalyvavo studentai, neturintys ekspertinių žinių teisės srityje, tad neaišku, ar tiriant teisėjų imtį, būtų gauti panašūs rezultatai. Tačiau šis tyrimas svarbus tuo, jog parodė, kad pateikiamas „inkaras“ gali paveikti vertinimus, išreiškiamus kitoje skalėje, tai yra, didesnė skaitinė vertė, žyminti atlygintinos žalos sumą, padidino dalyvių įsitikinimą, jog bylą laimės ieškovas.

Visgi, kiti tyrėjai nėra tokie užtikrinti teigdami, kad didesnis atlygintinos sumos prašymas lems palankesnę teisėjo sprendimą ieškovo atžvilgiu. Marti ir Wissler (2000) atliko tyrimą, kurio metu dalyvių prašė įvertinti, kokia suma yra tinkama atlyginti ieškovo patirtai žalai. Šiuo atveju, skirtingoms dalyvių grupėms pateiktas ieškovo prašymas atlyginti žalą (1,5 mln. dolerių, 15 mln. dolerių, 25 mln. dolerių) bei įtraukta grupė, kuriai jokia suma nenurodoma. Dalyvių klausta, kokia, jų nuomone, yra didžiausia suma, kurią galima laikyti tinkama atlyginti byloje aprašytai ieškovo patirtai žalai. Pasirodo, kad ieškovo 15 mln. dolerių sumos prašymas lėmė didžiausios atlygintinos sumos nustatymą, o 25 mln. dolerių sumos – antrą pagal dydį. Taigi 15 mln. dolerių atveju, dalyvių atsakymai labiausiai supanašėjo su pateikiamu „inkaru“. Marti ir Wissler (2000)

tyrime taip pat dalyvavo studentai, neturintys ekspertinių žinių teisės srityje. Verta pažymėti, kad šiame tyrime skirtingoms dalyvių grupėms pateikti arčiau vienas prie kito skaičių ašyje išsidėstę „inkarai“. Chapman ir Bornstein (1996) tyrime pateikti „inkarai“ aprėpia didesnę skaičių reikšmių intervalą, tačiau pavienės reikšmės yra ganėtinai toli viena nuo kitos nutolusios. Tai gali apsunkinti šių tyrimų rezultatų palyginimą, tačiau galima sakyti, jog prašymas atlyginti kuo didesnę sumą ne visuomet gali būti naudingas ieškovui.

Bystranowski su kolegomis (2021) atliko teisėsaugos pareigūnų veikloje pasireiškiančio inkaro efekto tyrimų metaanalizę, kurioje „inkaro“ dydžius suskirstė į žemus, vidutinius ir aukštus. Palyginus jų efekto dydį, matyti, kad didžiausias efekto dydis pastebimas pateikus vidutinio dydžio inkarus. Pasak metaanalizės autorių, tokie rezultatai prieštarauja selektyvaus prieinamumo teorijos prielaidoms, pagal kurias, iš pradžių atmintyje ieškoma informacijos, galinčios patvirtinti, kad „inkaras“, nepriklausomai nuo jo dydžio, yra tinkamas atsakymas, o vėliau ši informacija naudojama sprendimui priimti sprendimams (Bystranowski et al., 2021). Tuo tarpu, remiantis detalizavimu paremta teorija, reikėtų atsižvelgti į „inkaro“ įtikinamumą arba vertintojo požiūrį į „inkarą“, dėl kurio tokie efekto dydžio skirtumai būtų galimi. Tai yra, žmogus, siekdamas parinkti sprendimui tinkamą skaitinę vertę, ją renkasi iš sau būdingos įtikinamų skaitinių reikšmių atkarpos (Wegener et al., 2010). Pratęsus šia atkarpą gautume tiesę, kurioje galima įsivaizduoti visas, tiek tikėtinas, tiek ne, skaitines vertes. Veikiausiai, itin aukšti ar žemi „žemi“ inkarai gali būti dažniau atsidurti už šios tikėtinų reikšmių atkarpos ribų. Verta atkreipti dėmesį ir į tai, jog „inkarais“ galinčias virsti skaitines reikšmes civilinėse bylose, vertinant žalos atlyginimo klausimus, sunku įsprausti į intervalą, kadangi jos išreiškiamos patirtais nuostoliais. Tuo tarpu, baudžiamųjų bylų baigtis priklauso nuo griežtai apibrėžtų kodekso straipsnių, tad „inkarais“ galinčias virsti laisvės atėmimo bausmes visuomet įmanoma išdėstyti intervale. Lyginti inkaro efekto tyrimų rezultatus šiose srityse yra ganėtinai sudėtinga, kadangi neapibrėžto intervalo atveju, sunku nustatyti, koks „inkaras“ turėtų būti laikomas žemu, vidutiniu ar aukštu.

Baudžiamosios teisės kontekste inkaro efekto pasireiškimas tyrinėjamas teisėjams nustatant kaltinamajam skirtinos laisvės atėmimo bausmės terminą. Kaip ir civilinėse bylose, šiuo atveju didelę reikšmę turi prokuroro ir advokato teisėjui pateikiamos „inkarais“ galinčios tapti skaitinės reikšmės. Prokuroro kaltinamajam siūloma skirti bausmę yra išsakoma anksčiau nei advokato bausmės siūlymas. Todėl prokuroro siūlymas tampa potencialiu „inkaru“ ir gali

paveikti ne tik teisėjo skiriamos bausmės dydį, bet ir advokato bausmės siūlymą (Englich, Mussweiler & Strack, 2005).

Tai patvirtina atliktas eksperimentas, kuriame dalyvę teisininkai turėjo susipažinti su bylos medžiaga, susijusia su išprievartavimo atveju (Englich, Mussweiler & Strack, 2005). Daliai dalyvių pateiktas prokuroro bausmės siūlymas skirti 34 mėn. laisvės atėmimo bausmę, kitai dalyvių grupei pateiktas siūlymas skirti 12 mėn. laisvės atėmimo bausmę. Teisininkai turėjo įvertinti, ar nurodyta bausmė yra per žema, per aukšta ar tinkama. Toliau dalyvių prašyta įsivaizduoti, kad šioje byloje jie yra ginamojo advokatai ir nurodyti, kokį bausmės siūlymą pateiktų teisėjui. Pasirodo, kad tyrime dalyvavusių teisininkų, kuriems nurodyta didesnė prokuroro skiriama bausmė, bausmės siūlymas vidutiniškai siekė 16,77 mėn. Kita dalyvių grupė pateikė vidutiniškai 9,6 mėn. bausmės siūlymą. Šis siūlomų bausmių skirtumas tarp grupių vidutiniškai siekė 7,17 mėn. ir buvo statistiškai reikšmingas ($p < 0,001$). Galiausiai, tyrėjai šiuos prokuroro bausmės siūlymus kartu su tyrimo dalyvių parinktais advokato siūlymais pateikė kitame tyrimo etape dalyvavusioms teisininkų grupėms. Jų prašyta įsivaizduoti, kad šioje byloje jie yra teisėjai. Šių, tariamų teisėjų, skiriamos laisvės atėmimo bausmės taip pat gerokai skyrėsi. Kuomet jiems pateiktas aukštas prokuroro (34 mėn.) bausmės siūlymas kartu su atitinkama siūloma skirti advokato bausme (16,77 mėn.), teisėjai vidutiniškai skyrė 27 mėn. laisvės atėmimo bausmę. Pateikus žemą prokuroro bausmės siūlymą (12 mėn.) su atitinkamu advokato siūlymu (9,6 mėn.), teisėjų skiriamos laisvės atėmimo bausmės vidurkis buvo 19,3 mėn. (gautas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp grupių, $p < 0,005$) (Englich, Mussweiler & Strack, 2005). Remiantis šio tyrimo rezultatais, galima sakyti, kad prokuroro bausmės siūlymas gali tapti „inkaru“ advokato bausmės siūlymui, o šie siūlymai daryti poveikį teisėjo sprendimui, kokia laisvės atėmimo bausmė yra tinkama. Šiuo atveju, teisėjo skiriama laisvės atėmimo bausmė tarp dalyvių grupių skyrėsi kiek daugiau nei pusę metų (7,7 mėn.). Tai verčia apgalvoti tai, ar advokatui suteikiamas paskutinis žodis nesudaro nelygiavertės padėties ginamojo atžvilgiu. Reaguodami į tai, Xifen ir Yong (2018) žymi, kad gynėjas, norėdamas sumažinti prokuroro „inkaro“ daromą poveikį, dar prieš teismo posėdį privalo nuspręsti, kokią bausmę jis siūlys skirti savo ginamajam. Tai nuspręsti reikėtų ir tada, kai advokatas nėra susidūręs su panašaus pobūdžio byla (Xifen & Yong, 2018).

Prokuroro ir advokato pateikiami „inkarai“ nėra vieninteliai, galintys paveikti teisėjo sprendimą, kokią laisvės atėmimo bausmę reikėtų skirti. „Inkaru“ gali tapti skaitinės reikšmės,

kurias pateikia su teisėsauga nesusiję asmenys, pavyzdžiui, žurnalistai. English su kolegomis (2006) atliko eksperimentą, kuriame dalyvavusiems teisininkams pateikė realistišką bylos medžiagą apie išprievartavimo atvejį. Susipažinus su šia medžiaga, dalies teisininkų prašyta įvaizduoti, kad jie yra teisėjai ir sulaukia skambučio iš žurnalisto, kuris klausia, ar skiriama laisvės atėmimo bausmė bus didesnė ar mažesnė už 1 metus. Kita dalyvių grupė sulaukė analogiško klausimo, tačiau nurodyta bausmės trukmė buvo 3 metai. Abiem grupėms toliau pateikiamas scenarijus, kuriame jie susitinka kolegą, pradeda kalbėti apie šią bylą ir pasipasakoja apie žurnalisto skambutį. Galiausiai, dalyvio klausinama, ar žurnalisto klausime pateikiamas bausmės terminas buvo per aukštas, per mažas ar tinkamas bei prašoma nurodyti, kokią bausmę skirtų. Tyrėjai, nustatė, kad žurnalistui klausiant apie 3 metų bausmę, vidutinė laisvės atėmimo bausmės trukmė buvo 33,38 mėn., kitu atveju – 25,43 mėn. (grupės statistiškai reikšmingai skyrėsi, $p < 0,02$). Pristatę šiuos rezultatus, tyrėjai juos palygino su anksčiau atliktu eksperimentu, kuriame teisininkams jie pateikė tą pačią bylos medžiagą ir „inkaro“ reikšmes, tačiau šiuo atveju jos pateiktos ne kaip žurnalisto klausimas, o kaip prokuroro bausmės siūlymas (English & Mussweiler, 2001). Teisininkai, kuriems pateiktas aukštesnis prokuroro bausmės siūlymas, skyrė vidutiniškai 25,91 mėn. laisvės atėmimo bausmę, o žemesnės prokuroro siūlytos bausmės grupė – 19,09 mėn. Šiuo atveju dalyviai, susidūrę su žurnalisto pateikiamu „inkaru“, skyrė panašesnes į jį bausmes, nei susidūrus su prokuroro pateikiamu „inkaru“. Tyrimo autoriai nepateikia savo išvalgų apie šiuos rezultatus, tačiau galima sakyti, jog šie „inkarai“ skiriasi savo šaltiniu ar tipu, kurie gali būti svarbūs tokio pobūdžio tyrimuose.

Bystranowski su kolegomis (2021) siūlo išskirti tris „inkarų“ tipus, kurie galėtų lemti inkaro efekto pasireiškimo skirtumus teisės taikymo praktikoje. Pirmajam „inkarų“ tipui priskiriami nereikšmingi (angl. *irrelevant*) „inkarai“. Jais gali tapti reikšmės, kurios nėra tiesiogiai susijusios su nagrinėjama byla arba yra teisiškai nepriimtinos (pvz., žalos atlyginimo suma ieškovui kitoje, nesusijusioje byloje, žalos atlyginimo suma nustatyta televizijos laidoje, žurnalistų ar kitų, teisinių žinių neturinčių žmonių bausmės siūlymai). Antrajam „inkarų“ tipui priskiriami galimai reikšmingi „inkarai“ (angl. *potentially relevant*), jais tampa advokato ir prokuroro bausmių siūlymai. Galima sakyti, kad šie siūlymai turi tam tikros reikšmės sprendimo priėmimui, kadangi jie pateikiami atsižvelgus į konkrečios bylos aplinkybes. Vis dėlto prokuroro ir advokato interesai yra skirtingi, tad pasikliovimas vien advokato ar prokuroro siūlymu reikštų teisėjo šališkumą. Trečiajam „inkarų“ tipui priskiriami reikšmingi (angl. *relevant*) „inkarai“, jais

gali tapti informacija, į kurią reikėtų arba yra būtina atsižvelgti priimant sprendimą (pvz., teismo precedentai, atlygintinos žalos sumos „lubos“, nepriklausomų ekspertų nuomonė). Metaanalizėje palyginus šių „inkarų“ tipų daromą poveikį sprendimams teisės taikymo praktikoje, neaptiktas joks statistiškai reikšmingas inkaro efekto dydžio skirtumas (Bystranowski et al., 2021). Tokie rezultatai patvirtina selektyvaus prieinamumo teorijos prielaidas, pagal kurias „inkaru“ tampanti skaitinė vertė, nepriklausomai nuo jos reikšmingumo, skatina su „inkaru“ susijusios informacijos atgaminimą, kurią remiantis sprendžiama apie tinkamą atsakymui reikšmę. Bystranowski su kolegomis (2021) teigia, jog inkaro efekto pasireiškimo skirtumai, kuriuos lemia skirtingi „inkarų“ tipai vis dar išlieka tyrėjų dėmesio reikalaujančia sritimi, kadangi tyrimų skaičius, kuriuose nagrinėjamas šis klausimas yra nedidelis. Iš tiesų, grupuodami „inkarus“ į nereikšmingus, galimai reikšmingus ir reikšmingus Bystranowski su kolegomis (2021) teigia, kad jų daromo poveikio skirtumai turėtų rasti tik dėl to, nes jais perteikiama informacija yra svarbi arba mažiau svarbi.

Kitokį požiūrį į „inkarų“ grupavimą galima rasti Epley ir Gilovich (2010) darbuose. Teigiama, kad skirtingą „inkarų“ tipų apdorojimą lydi kitokie psichologiniai mechanizmai, kurie gali būti susiję su aukšto detalizavimo procesais arba žemo detalizavimo procesais (Epley ir Gilovich, 2010). Pavyzdžiui, aukšto detalizavimo procesai siejami su paties vertintojo sukuriamu „inkaru“, kitaip vadinamu „intuityviu apskaičiavimu“ (angl. *intuitive approximations*). Susikurdamas savo „inkarą“ vertintojas žino, kad šis negali būti teisingas atsakymas ir veikia lyg „atspirties“ taškas, nuo kurio galima pradėti savo vertinimą. Taigi ieškodamas tinkamo sprendimo, žmogus stengiasi surasti tinkamiausią reikšmę, o šališkumas turėtų priklausyti nuo tam skiriamų pastangų (Epley ir Gilovich, 2010). Eksperimentai, kuriuose Epley ir Gilovich (2001) gilinosi į intuityvių apskaičiavimų daromą poveikį sprendimams susiję su bendrosiomis žiniomis ar faktais (tyrimų dalyvių klausta: „Kada prezidentu tapo D. Vašingtonas?“, „Koks keliautojas po Kolumbo išsilaipino Amerikoje?“). Tokiu atveju sprendimo priėmėjas turi remtis savo turimomis žiniomis ir suvokia, jog teisingas atsakymas gali būti tik vienas. Tuo tarpu kitais atvejais žmogus gali neturėti aiškaus „atspirties“ taško, nuo kurio pradėtų savo vertinimą arba žinoti, kad neįmanoma numatyti, kokia vienintelė reikšmė bus teisinga. Pavyzdžiui, teisėjas, skirdamas laisvės atėmimo bausmę, gali dar prieš išgirdamas prokuroro ar advokato bausmių siūlymus numanyti, kokia laisvės atėmimo bausmė būtų tinkama. Vis dėlto, greičiausiai, teisėjas atsimins bent kelias panašias nagrinėtas bylas ir nesirems tik vienu atveju. Galima sakyti, kad

paties žmogaus sugeneruotų „inkarų“ daromą poveikį sudėtingiems sprendimams, kurie negali būti paremti vien faktinėmis žiniomis, įvertinimas yra ganėtinai apsunkintas. Taip yra todėl, nes sunku įvertinti, kiek tokių reikšmių, galinčių tapti „inkarais“ žmogus gali atgaminti.

Kitas „inkarų“ tipas, kurį išskiria Epley ir Gilovich (2010) yra atsitiktiniai „inkarai“ (angl. *incidental anchors*). Jais gali tapti atsitiktinės skaitinės reikšmės, kurios nesuteikia jokios reikšmingos informacijos, į kurią galėtų atsižvelgti žmogus, priimdamas sprendimą (pvz., kavinės pavadinimas „Bistro 97“ arba „Bistro 17“ bandant nuspėti, kiek kainuos pietūs joje) (Critcher & Gilovich, 2008). Tokie „inkarai“ dažniausiai turėtų būti apdorojami neskiriant didelių pastangų juos apsvarstyti ir už jų turėtų slypėti su žemu detalizavimu susiję psichologiniai procesai.

Trečiam „inkarų“ tipui Epley ir Gilovich (2010) priskiria aplinkos pasiūlytus (angl. *environmental suggestion*) „inkarus“. Šiais tampa eksperimentuose dalyviams pateikiami „inkarai“ ir visos kitos reikšmės, kurios gali versti pagalvoti, kad jos galėtų būti tinkamos atsakymui. Vertinant šiuos „inkarus“, reikšmės turi ir „inkaro“ šaltinio patikimumas – nusakantis tai, kiek vertintojui atrodo patikimas jo šaltinis (Epley & Gilovich, 2010). Prie aplinkos pasiūlytų „inkarų“ reikėtų priskirti tiek žurnalisto, tiek prokuroro ar advokato bausmių siūlymus, kadangi visi šie „inkarai“ nėra visiškai atsitiktiniai. Pažymėtina, jog Bystranowski su kolegomis (2021) atliktoje metaanalizėje žurnalisto bausmių siūlymai priskirti nereikšmingam „inkarų“ tipui, tuo tarpu advokato ar prokuroro bausmių siūlymai – galimai reikšmingam tipui, tačiau neatsižvelgta į tai, kaip galėtų būti vertinamas šių „inkarų“ šaltinio patikimumas. Galima pastebėti, jog pagal Epley ir Gilovich (2010) siūlomą „inkarų“ grupavimą, du Bystranowski (2021) išskirti „inkarų“ tipai, galimai reikšmingi ir reikšmingi, būtų priskiriami tai pačiai kategorijai – aplinkos pasiūlytiems „inkarams“. Vis dėlto, mūsų žiniomis, kol kas nėra tyrimų, siekusių palyginti Epley ir Gilovich (2010) išskirtų „inkarų“ tipų daromą poveikį sprendimams teisės taikymo praktikoje.

Apibendrinus inkaro efekto pasireiškimo teisės praktikoje tyrimus, galima pastebėti, kad tyrėjai, kalbėdami apie inkaro efekto pasireiškimą šioje srityje, teigia, kad teisėjų sprendimo priėmimą gali paveikti įvairūs „inkarai“ (pvz., atsitiktinai išridentas lošimo kauliukų skaičius, žurnalisto klausimas, prokuroro ar advokato bausmių siūlymai, ieškovo prašoma atlyginti suma) (Englich, Mussweiler & Strack, 2006; Kim & Chae, 2017; Guthrie & Orr, 2007). Nepaisant šių tvirtinimų, kad „inkarai“ gali daryti poveikį teisėjo sprendimų priėmimui, dažnai nesutariama, kodėl vienokie ar kitokie „inkarai“ daro didesnę ar mažesnę poveikį. Galima sakyti, kad „inkarų“

grupavimas pagal tai, kokie psichologiniai procesai lemia jų apdorojimą, galėtų būti naudingas žingsnis siekiant nustatyti, nuo ko priklauso „inkarų“ daromas poveikis. Tačiau matyti, kad kol kas nėra sutariama dėl bendrų „inkarų“ tipų, kadangi skirtingi autoriai juos priskiria į kitokias kategorijas (žr. Epley & Gilovich, 2010; Bystranowski et al., 2021).

Dar vienas ribotumas, kliudantis palyginti skirtingų tyrėjų išvadas, gautas tiriant inkaro efekto pasireiškimą teisės praktikoje yra tai, jog didžioji dalis tyrimų atliekama civilinės teisės kontekste, vertinant atlygintinos žalos sumas (Bystranowski et al., 2021). Tokiu atveju „inkaru“ dažniausiai tampa piniginė suma, tuo tarpu skiriant laisvės atėmimo bausmę, „inkaru“ dažniausiai tampa bausmės trukmė (išreiškiamą metais ar mėnesiais). Žalos atlyginimo bylose taip pat nėra griežtai nustatytų reikalavimų, kurių ribose turėtų būti atliekamas sprendimo priėmimas, kitaip nei baudžiamosios teisės kontekste. Didesnis tyrėjų dėmesys inkaro efekto pasireiškimui skiriant laisvės atėmimo bausmes ne tik suteiktų daugiau žinių apie tai, kokie veiksniai daro poveikį teisėjų priimamiems sprendimams, bet ir padėtų išsiaiškinti, ar civilinio ir baudžiamojo kontekste veikiančios „inkarai“ daro panašų poveikį teisėjų sprendimams. Šie atsakymai padėtų suprasti, kokiais būdais galima sumažinti šališkumą, galintį kilti priimant sprendimą, kokią laisvės atėmimo bausmę skirti.

1.3. Laisvės atėmimo bausmė ir inkaro efektas

Šiandien galima atrasti daug tyrimų, nagrinėjančių inkaro efekto pasireiškimą teisės taikymo praktikoje (pvz., Campbell, Chao, & Robertson, 2017; Duke, Hosch, & Duke, 2015; Feldman, Schurr, & Teichman, 2016; Hans, Helm, Reyna, 2018). Atlikdami teisės praktikoje pasireiškiančio inkaro efekto tyrimų metaanalizę, kurioje siekta nagrinėti inkaro efekto pasireiškimą ir jį lemiančius veiksnius, Bystranowski su kolegomis (2021) įtraukė 29 studijas. Deja, kaip teigia patys metaanalizės autoriai, tik nedidelė tyrėjų dalis nagrinėja inkaro efekto pasireiškimą priimant sprendimus baudžiamosios teisės kontekste, skiriant laisvės atėmimo bausmes (Bystranowski et al., 2021). Peržiūrėjus į metaanalizę įtrauktus tyrimus, tik 6 iš jų nagrinėjo inkaro efekto pasireiškimą skiriant laisvės atėmimo bausmę (Bystranowski et al., 2021). Kiti autoriai taip pat atkreipia dėmesį į tai, jog nepaisant didelio inkaro efekto tyrimų kiekio, daugiausia jų atliekama civilinės teisės kontekste, nustatant atlygintinos žalos sumas (Feldman, Schurr & Teichman, 2016).

Žvelgiant į iki šiol atliktus inkaro efekto pasireiškimo skiriant laisvės atėmimo bausmės tyrimus, verta paminėti English ir jos kolegų atliktų eksperimentų seriją (English, Mussweiler & Strack, 2005; 2006; English & Mussweiler, 2001; English & Soder, 2009; Glockner & English, 2015), kurioje nustatyta, jog dalyvių (tiek turinčių ekspertinių žinių teisės srityje, tiek jų neturinčių) vertinimą, kokia laisvės atėmimo bausmę skirti, gali paveikti „inkarais“ tampantys prokuroro bausmių siūlymai, žurnalisto klausimas apie bausmės dydį ir informatikos studento bausmės siūlymai. Minėtuose tyrimuose inkaro efekto pasireiškimas vertintas „inkarą“ pateikus kartu su lyginamuoju klausimu (English, Mussweiler & Strack, 2005; 2006; English & Mussweiler, 2001; English & Soder, 2009; Glockner & English, 2015). „Lyginamasis“ klausimas yra toks, kurį uždavus, žmogus turi palyginti pateikiamą „inkaro“ vertę su savo vertinimu. Pavyzdžiui, „Ar manote, kad prokuroro siūloma 32 mėn. laisvės atėmimo bausmė yra per didelė, per maža ar tinkama?“. Po šio klausimo užduodamas palyginimo nereikalaujantis klausimas, kuomet prašoma nurodyti, kokį vertinimą pateikia pats žmogus. Ši procedūra yra laikoma standartine inkaro efekto tyrimų procedūra, pasiūlyta Tversky ir Kahneman (1974).

Standartinė „inkaro“ pateikimo procedūra, kuomet jis pateikiamas su „lyginamuoju“ klausimu siekia užtikrinti tai, kad tyrimo dalyvis iš tiesų apdoroja ir apsvarsto pateikto „inkaro“ vertę (English, Mussweiler & Strack, 2006). Tuo tarpu teisėjai, priimdami sprendimus realiaame gyvenime, nėra įpareigoti atlikti tokį vertinimą, kurio metu reikėtų apgalvoti, ar jiems pateikiama skaitinė vertė, galinti tapti „inkaru“ yra per didelė, per maža ar tinkama, todėl ši tyrimo procedūra kartais sulaukia kritikos (Imhoff & Nickolaus, 2021). „Lyginamojo“ klausimo pateikimas suteikia galimybę inkaro efekto pasireiškimą aiškinti remiantis selektyvaus prieinamumo bei detalizavimu paremto įvertinimo teorijomis, kadangi šis klausimas skatina su „inkaru“ susijusios informacijos atgaminimą atmintyje (Wegener et al., 2010). Kita vertus, inkaro efekto pasireiškimas, kuomet „lyginamasis“ klausimas nėra užduodamas, gali būti susijęs su kitokiais psichologiniais procesais, kurie neskatina gilesnio „inkaro“ apdorojimo, pavyzdžiui, skaitine parengtimi (angl. *numerical priming*) (Frederick & Mochon, 2012). Nustatyta, kad „inkarai“, pateikiami standartinės procedūros būdu, gali lemti reikšmingus skiriamos bausmės dydžio skirtumus (English & Soder, 2009; English, Mussweiler & Strack, 2006; Glockner & English, 2015). Kiti tyrėjai teigia, kad „inkarą“ pateikus kartu su palyginimo nereikalaujančiu klausimu, taip pat galima pastebėti jo poveikį skiriamam laisvės atėmimo bausmės terminui (Imhoff & Nickolaus, 2021). Kokį poveikį „lyginamasis“ klausimas ar jo nebuvimas daro inkaro

efekto pasireiškimui teisės srityje yra svarbus klausimas, siekiant išsiaiškinti, kokie psichologiniai mechanizmai dalyvauja apdorojant „inkarus“ (Bystranowski et al., 2021). Vis dėlto, šiandien kol kas nėra tyrimų, kurie siektų palyginti skirtingų procedūrų (kai „inkaras“ pateikiamas su „lyginamuoju“ klausimu arba, kai „inkaras“ pateikiamas tik su palyginimo nereikalaujančiu klausimu), daromą poveikį teisėjų sprendimui, kokią laisvės atėmimo bausmę skirti. Vienintelį panašų palyginimą metaanalizėje pateikia Bystranowski su kolegomis (2021), įvertinę inkaro efekto pasireiškimą teisės taikymo praktikoje skirtingų procedūrų metu. Šiuo atveju, tyrėjams nepavyko aptikti inkaro efekto pasireiškimo skirtumų (Bystranowski et al., 2021). Tai galėtų reikšti, kad „inkaro“ sukeltas poveikis gali priklausyti nuo kitų veiksnių, kurie gali būti nesusiję su pateikimo procedūra, tačiau ši prielaida turėtų būti nuodugniau tikrinama ateityje.

Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę dažniausiai nagrinėjamas eksperimentiniu būdu, griežtai kontroliuojamomis sąlygomis (laikantis tokių procedūrų kaip „lyginamojo“ klausimo pateikimas) (Kim & Chae, 2017). Tai gali kelti susirūpinimą, ar skaitinės reikšmės, galinčios tapti „inkarais“, pavyzdžiui, prokuroro ar advokato bausmių siūlymai, taip pat veikia teisėjo sprendimą realiomis sąlygomis. Atrinkę ir išanalizavę beveik 3 tūkst. seksualinių nusikaltimų bylų, Kim ir Chae (2017) nustatė, kad teisėjo sprendimą, kokią laisvės atėmimo bausmę skirti, iš tiesų paveikia „inkaru“ virstantis prokuroro bausmės siūlymas. Tokią išvadą tyrėjai teikė atlikę kvantilinę regresinę bylų analizę ir pridūrė, kad teisėjai dažniausiai skiria švelnesnę nei prokuroro siūlomą bausmę (iš 2733 bylų, tik 131 byloje teisėjo skiriama laisvės atėmimo bausmė viršijo prokuroro siūlymą). Kai prokuroro bausmės siūlymas ilgėja 1 mėn., teisėjo skiriama bausmės trukmė pailgėja nuo 0,25 mėn. iki 0,78 mėn. (Kim & Chae, 2017). Kim ir Chae (2017) taip pat teigia, kad nusikaltimo sunkumas yra svarbus veiksnys, norint nuspėti, kokį poveikį teisėjų sprendimui darys „inkaras“. Tai yra, didesnis šališkumas pastebimas tuomet, kai nusikaltimas yra sunkesnis, palyginti su lengvesniais nusikaltimais. Kaip tai bando paaiškinti autoriai? Kadangi tyrimas apėmė tik seksualinių nusikaltimų bylas, spėjama, jog sunkesnės jų formos (pavyzdžiui, išprievartavimai, seksualinė prievarta prieš vaikus) sulaukia didesnio atgarsio visuomenėje, todėl teisėjai, skiriantys bausmę už tokio tipo nusikaltimus yra linkę pasidalinti atsakomybę su prokuroru ir skirti panašią bausmę į jo rekomendaciją. Kitu atveju, spėjama, kad kai nusikaltimas nėra toks sunkus (pavyzdžiui, bandymas išprievartauti), teisėjo sprendimai tampa labiau nepriklausomi nuo prokuroro bausmės

siūlymo (Kim & Chae, 2017). Kim ir Chae (2017) pažymi, kad šio tyrimo rezultatai turėtų būti atsargiai interpretuojami, kadangi nagrinėtos bylos apima tik seksualinius nusikaltimus.

Dauguma tyrėjų, nagrinėjančių inkaro efekto pasireiškimą skiriant laisvės atėmimo bausmę, tyrimo dalyviams pateikia tik vieną „inkarą“. Į tai dėmesį atkreipia Imhoff ir Nickolaus (2021) ir teigia, kad teisėjai realiomis sąlygomis išgirsta mažiausiai du bausmės siūlymus (advokato ir prokuroro, o kartais ir kitų šaltinių), tad tik vieno „inkaro“ pateikimą galima vertinti kaip tyrimo trūkumą. Iki šiol tokių tyrimų, kuriuose dalyviams pateikiamas daugiau nei vienas „inkaras“ ir vertinamas jų sprendimas, kokią laisvės atėmimo bausmę skirti, yra nedaug ir jų išvados nėra vienareikšmiškos (Imhoff & Nickolaus, 2021; Englich, Mussweiler & Strack, 2005). Englich su kolegomis (2005) atliko tyrimą, kuriame siekė įvertinti, ar advokato bausmės siūlymui daro įtaką prokuroro bausmės siūlymas ir ar šis galimai paveiktas advokato bausmės siūlymas daro įtaką teisėjo nustatamai laisvės atėmimo bausmei. Pirmajame tyrimo etape dalyvių prašyta įvertinti, kokios bausmės turėtų prašyti advokatas, prieš tai dalyviams pateikus prokuroro bausmės siūlymą. Kitame tyrimo etape dalyviai turėjo įsijausti į teisėjo vaidmenį ir skirti laisvės atėmimo bausmę, įvertinus prokuroro ir advokato bausmės siūlymus. Nustačius, jog prokuroro siūloma skirti bausmė daro poveikį advokato siūlomai skirti bausmei, o šie abu siūlymai paveikia tolimesnį teisėjo sprendimą, Englich su kolegomis (2005) teigė, kad advokatui suteikiama galimybė turėti paskutinį žodį teisme, gali būti ne privalumas, o kliūtis. Todėl, kalbėdami apie tolimesnes tyrimų kryptis, šie mokslininkai siūlė atsižvelgti į bausmių siūlymų pateikimo tvarką ir klausė: „Ar inkaro efekto pasireiškinys priklauso nuo eilės tvarkos, kurią pateikiami prokuroro ir advokato bausmių siūlymai?“ (Englich, Mussweiler & Strack, 2005).

Norėdami atsakyti į šį klausimą, Imhoff ir Nickolaus (2021) atliko tyrimą, kuriame nustatė, kokį poveikį teisėjo sprendimui daro eilės tvarka, kuria pateikiami prokuroro ir advokato bausmių siūlymai. Tyrėjai teisės studentams vienoje užduotyje pateikė abu iš anksto nustatytus „inkarus“, tačiau daliai dalyvių pirmiausiai pateikiamas prokuroro bausmės siūlymas, vėliau – advokato bausmės siūlymas, kitai daliai – „inkarų“ pateikimo eilės tvarka sukeista (pirmiausiai pateikiamas advokato bausmės siūlymas, vėliau – prokuroro). Pasak Imhoff ir Nickolaus (2021), tiek prokuroro, tiek advokato siūlomos skirti bausmės veikia kaip „inkarai“, tačiau jų pateikimo tvarka reikšmės neturi. Tai yra, tyrimo dalyviai griežčiausią bausmę skyrė tuomet, kai advokato ir prokuroro bausmių siūlymai buvo didžiausi, o kai advokato ir prokuroro bausmių siūlymų vidurkis buvo toks pats, dalyvių vidutiniškai skiriamos bausmės taip pat nesiskyrė. Pažymėtina,

kad esant didesniai dviejų „inkarų“ dydžių skirtumui, pastebėtas didesnis rezultatų išsibarstymas. Pasak Imhoff ir Nicholas (2021), pateikus du „inkarus“, kurie skiriasi sąlyginai nedaug (pvz., prokuroro siūlymas lygus 12 m., o advokato – 6 m.) galimai vyksta jų integracija, kurios metu dalyviai apsveria, koks galėtų būti šių advokato ir prokuroro bausmės siūlymų tarpinis variantas arba „vidurys“ ir atsižvelgus į jį, pateikia savo skiriamą laisvės atėmimo. Tuo tarpu, kuomet dviejų „inkarų“ dydžių skirtumas yra didelis (pvz., prokuroro siūlymas lygus 12 m., o advokato – 2 m.), dalyviai šių „inkarų“ neintegravo ir tai lėmė didesnę jų skiriamų laisvės atėmimo bausmių dydžių išsibarstymą (Imhoff & Nickolaus, 2021). Verta pažymėti, jog Imhoff ir Nickolaus (2021) darbe nepateikia paaiškinimo, kokį skirtumą tarp dviejų iš eilės pateikiamų „inkarų“ reikėtų vertinti kaip didelį ar nedidelį, todėl „inkarų“ integravimo sąlygos lieka neaiškios. Galima pridurti, jog kol kas taip pat nėra tyrimų, kurie gautų panašius rezultatus, pristatytus Imhoff ir Nickolaus (2021) darbe. Jeigu tiek prokuroro, tiek advokato siūlymai, tampantys „inkarais“ gali daryti poveikį teisėjo sprendimui, kokią laisvės atėmimo bausmę skirti, abi šalys turi galimybę siekti savo interesų. Ir kitaip nei teigta English ir jos kolegų (2005), advokato teisė į paskutinį žodį teisme, nebūtinai yra nenaudinga.

Galima išskirti dar vieną sritį, kuri, pasak tyrėjų, galėtų lemti didesnę sprendimo priėmėjo pažeidžiamumą inkaro efekto poveikiui – tai emocinės reakcijos (English & Soder, 2009; Bodenhausen, Gabriel & Lineberger, 2000). Žmogaus vertinimas yra veikiamas emocijų, kurios gali būti būti ne tik naudingas informacijos šaltinis, bet ir keisti tai, kaip vertintojas apdoroja informaciją (English & Soder, 2009). Kelių tyrimų rezultatai parodė, jog esant geros nuotaikos, žmogus, ieškodamas tinkamo sprendimo, dažniau kliaujasi euristicomis arba paviršutinišku informacijos apdorojimu, tuo tarpu esant prastos nuotaikos – informacija apdorojama nuodugniau (Schwarz, 1990, 1998, iš English and Soder, 2009). Tačiau reikėtų atsižvelgti į vieną svarbų veiksni, galintį būti svarbiu, norint išsiaiškinti, kaip emocinės reakcijos paveiks atliekamą – turimas žinias srityje, kurioje atliekamas vertinimas. Teigiama, kad turimos žinios gali vertinimą daryti labiau nešališku (Schwarz & Clore, 2007, iš English and Soder, 2009). Norėdami patvirtinti šias prielaidas English ir Soder (2009) atliko tyrimą, kuriame dalyvavo teisininkai (ekspertai) ir ekspertinių žinių teisėje neturintys asmenys (ne ekspertai). Tyrimo dalyviams pirmiausiai pateiktos bylos aplinkybės, kuriose pristatomas atvejis apie vagystę parduotuvėje. Toliau dalyvių prašoma atlikti kitą užduotį, kurios metu reikia papasakoti vieną jiems nutikusį įvykį ir įvertinti, kaip jie jaučiasi dabar, kuomet pusei dalyvių liepta papasakoti

apie linksmą įvykį, kitai pusei – apie liūdną. Tuomet dalyviams pateiktas klausimas, susijęs su skaityta bylos medžiaga: „Ar manote, kad prokuroro siūlymas skirti 3 mėn. (arba 6 mėn.) laisvės atėmimo bausmę yra per mažas, per didelis ar tinkamas?“. Pusei dalyvių pateiktas žemas „inkaras“ (prokuroro siūlymas skirti 3 mėn. laisvės atėmimo bausmę), kitai pusei pateiktas aukštas „inkaras“ (prokuroro siūlymas skirti 6 mėn. laisvės atėmimo bausmę). Rezultatai parodė, kad ne ekspertų grupėje inkaro efektas pasireiškė tik tada, kai jie pasakojo apie liūdną įvykį, tokiu atveju skiriama laisvės atėmimo bausmė esant žemam „inkarui“ buvo vidutiniškai lygi 3,07 mėn., o esant aukštam „inkarui“ vidutiniškai siekė 6,19 mėn. ($p < 0,001$). Ne ekspertų, pasakojusių apie linksmą įvykį, laisvės atėmimo bausmė statistiškai reikšmingai nesiskyrė ir vidutiniškai siekė apie 5 mėn. Teisininkų grupėje inkaro efektas pasireiškė nepriklausomai nuo to, kokią istoriją reikėjo pasakoti. Pasakodami linksmą istoriją, aukšto „inkaro“ sąlygoje teisininkai vidutiniškai skyrė 8,6 mėn. laisvės atėmimo, o pateikus žemą „inkarą“ – vidutiniškai 5,4 mėn. ($p < 0,001$). Tuo tarpu pasakodami apie liūdną istoriją, teisininkai vidutiniškai skyrė 4,8 mėn. laisvės atėmimo, kai jiems pateiktas žemas „inkaras“ ir vidutiniškai 7,4 mėn., kuomet jiems pateiktas aukštas „inkaras“, šis skirtumas statistiškai reikšmingas ($p < 0,01$). Šie rezultatai rodo, kad sukeliama emocinių reakcijų daromas poveikis sprendimų priėmimui gali priklausyti nuo turimų žinių, reikalingų priimti sprendimą.

Englich ir Soder (2009) tyrime gautus rezultatus paaiškintų selektyvaus prieinamumo teorija, kuria remiantis daugiau ekspertinių žinių turintys asmenys gali atgaminti daugiau su „inkaru“ susijusios informacijos ir ja remiantis atlikti tolimesnį vertinimą. Vis dėlto, šis Englich ir Soder tyrimas (2009) yra vienintelis, įtraukęs emocines reakcijas, kaip veiksni, tiriant inkaro efekto pasireiškimą skiriant laisvės atėmimo bausmę. Šiame tyrime atlikta manipuliacija, kuria norėta iššaukti emocines reakcijas, nebuvo susijusi su bylos medžiaga. Tyrėjai neužtikrino to, kad dalyviai, grįžę prie klausimų, susijusių su bylos medžiaga, vis dar jautė manipuliacijos poveikį. Taigi, tolimesnės tyrimų kryptys šioje srityje galėtų skirti dėmesį inkaro efekto pasireiškimui, manipuluojant teisėjų išgyvenamomis emocinėmis reakcijomis, kurios būtų susijusios su pateikiama bylos medžiaga.

Šiame darbe nagrinėjami probleminiai klausimai

Siekiant toliau nagrinėti inkaro efekto pasireiškimą skiriant laisvės atėmimo bausmę ir už šio efekto slypinčius psichologinius mechanizmus galima išskirti kelias užduotis. Pirma, didžioji

dauguma tyrėjų, atliekančių inkaro efekto tyrimus teisės taikymo praktikoje, pasitelkia standartinę „inkaro“ pateikimo procedūrą, kurios metu užduodamas „lyginamasis“ klausimas (Bystranowski et al., 2021). Tačiau teisėjai, priimdami sprendimus realiame gyvenime, nėra įpareigoti atlikti vertinimą, kurio metu reikėtų apgalvoti, ar jiems pateikiama skaitinė vertė, galinti tapti „inkaru“ yra per didelė, per maža ar tinkama, todėl ši tyrimo procedūra sulaukia kritikos (Imhoff & Nickolaus, 2021). Mums nepavyko aptikti nė vieno tyrimo, kurio metu būtų lyginamas inkaro efekto pasireiškimas teisėjams skiriant laisvės atėmimo bausmes, kuomet „inkarai“ pateikiami su „lyginamuoju“ klausimu ir be jo. Toks palyginimas galėtų padėti įvertinti, kokie psichologiniai mechanizmai galėtų būti susiję su inkaro efekto pasireiškimu skiriant laisvės atėmimo bausmes, kadangi priklausomai nuo pasitelkiamos procedūros galimas skirtingas inkaro efekto teorinis paaiškinimas.

Antra, mūsų tyrimo metu taip pat atsižvelgiama į „inkarų“ pateikimo eilės tvarką ir su ja susijusius laisvės atėmimo bausmės skyrimo ypatumus. Anksčiau atlikti tyrimai rodo, kad prokuroro bausmės siūlymas daro įtaką advokato prašomai skirti bausmei, o tuo pačiu ir teisėjo priimamam sprendimui (Englich, Mussweiler, Strack, 2005). Todėl teigta, kad prokuroro siūlymas, palyginti su advokato bausmės siūlymu, turi didesnę „svorį“ dėl to, kad jis pateikiamas pirmiau. Tačiau neseniai atliktas tyrimas, kuriame manipuluota „inkarų“ pateikimo tvarka, parodė, jog „inkarus“ pateikus vieną po kito, galimas jų integravimas, o pirmiau pateikiamas „inkaras“ nebūtinai turi didesnę poveikį teisėjo priimamam sprendimui, kokią bausmę skirti (Imhoff & Nickolaus, 2021). Mūsų žiniomis, iki šiol nėra atlikta tyrimų, kuriais būtų siekiama patvirtinti arba paneigti šias tyrėjų išvadas ir toliau tyrinėti, ar „inkarų“ pateikimo eilės tvarkos skirtumai gali daryti įtaką sprendimui, kokią laisvės atėmimo bausmę skirti. Todėl šiame tyrime dėmesys skiriamas ir „inkarų“ pateikimo eilės tvarkai, iš eilės pateikus du „inkarus“.

Trečia, tyrime atsižvelgiama į mokslinėje literatūroje keliamą klausimą, kuriuo siekiama išsiaiškinti, kaip „inkaro“ tipas susijęs su inkaro efekto pasireiškimu (Bystranowski et al., 2021). Šiuo atveju norima patikrinti, ar „inkaro“ šaltinio patikimumas gali lemti skiriamos laisvės atėmimo bausmės skirtumus. Mums nepavyko aptikti tyrimų, kurių autoriai būtų siekę įvertinti, ar „inkaras“, kurį pateikia patyrę ir mažiau patyrę advokatai ir prokurorai, gali būti siejami su inkaro efekto pasireiškimu skirtumais.

Galiausiai, mūsų darbe siekiama išsiaiškinti, ar liūdesys ir kitos emocinės reakcijos, kurias gali sukelti nagrinėjama byla, gali būti siejamos su inkaro efekto pasireiškimu skirtumais.

Anksčiau nustatyta, kad teisėjai, skiriantys laisvės atėmimo bausmes gali būti paveikiami inkaro efekto nepriklausomai nuo jų nuotaikos (liūdni ar linksmi) (Englich & Soder, 2009), tačiau tai, mūsų žiniomis, yra vienintelis tokio tipo tyrimas. Šiuo atveju siekiama toliau tyrinėti inkaro efekto pasireiškimą skiriant laisvės atėmimo bausmę įtraukiant tokias emocinę reakcijas kaip liūdesys ir gailestis. Šios emocinės reakcijos pasirenkamos todėl, nes gailestis, kitaip nei liūdesys mokslinėje literatūroje priskiriamas prie su moraliniu elgesiu susijusių emocijų (Eisenberg, 2000). Eisenberg (2000) teigia, kad jaučiamas gailestis gali būti siejamas su į kitus orientuota motyvacija ir skatinti palaikymą ar norą padėti. Todėl tyrime siekiama išsiaiškinti, ar šių emocijų išgyvenimas gali lemti skirtingą inkaro efekto pasireiškimą.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Darbo tikslas: įvertinti, kokį poveikį skiriamam laisvės atėmimo bausmės dydžiui daro skirtingomis sąlygomis pateikiamos skaitinės vertės, galinčios tapti „inkarais“.

Tyrimo uždaviniai:

1. Palyginti skiriamą laisvės atėmimo bausmės dydį, kai „inkaras“ pateikiamas su „lyginamuoju“ klausimu ir kai „inkaras“ pateikiamas be jo.
2. Palyginti inkaro efekto pasireiškimą skiriant laisvės atėmimo bausmę, kai skiriasi „inkaro“ šaltinio patikimumas.
3. Įvertinti, ar skiriasi inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę, kai vienu metu iš eilės pateikiami du „inkarai“, tačiau skiriasi jų pateikimo eilės tvarka.
4. Įvertinti, ar yra inkaro efekto pasireiškimų skirtumų skiriant laisvės atėmimo bausmę, kai dalyviams sukeliama liūdesio ir gailesčio emocinės reakcijos.

2. METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvavo 122 teisės studijų programos studentai. Kvietimas dalyvauti studentus galėjo pasiekti dviem būdais: paskaitų metu arba nuoroda, patalpinta į studentus jungiančias grupes socialiniame tinkle „Facebook“. Kvietimas ir skelbimas pateiktas 1-e priede. Kiekvieno dalyvio prašyta pažymėti, ar jis mokosi teisės studijų programoje. Nepaisant kvietime nurodyto kriterijaus, jog tyrime dalyvauti kviečiami tik teisės studijų programos studentai, 2 asmenys pažymėjo, kad šioje programoje nestudijuoja (jų atsakymai į analizę neįtraukti). Dalyvių amžius

svyravo nuo 19 iki 38 metų ($M = 22,87$, $SD = 0,36$), 14 dalyvių savo amžiaus nenurodė. Tyrime iš viso dalyvavo 67 moterys (57,8 %) ir 49 vyrai (40,2 %), 6 dalyviai savo lyties neatskleidė.

2.2. Tyrimo metodas ir priemonės

Siekiant atsakyti į tyrimo klausimus, pasitelktos probleminės situacijos, kuriose pateikiamos svarbiausios teismo nustatytos aplinkybės, išnagrinėjus baudžiamąsias bylas, susijusias su sukčiavimu. Probleminės situacijos sudarytos remiantis išnagrinėtų baudžiamųjų bylų medžiaga (situacijas pateikė šio darbo vadovas) taip, jog pateikiamos informacijos turėtų užtekti siekiant nuspręsti, kokią laisvės atėmimo bausmę reikėtų skirti. Be to, konsultuojantis su VU Baudžiamosios justicijos katedros teisininkais, parinktas aprašomų veikų kvalifikavimas pagal atitinkamus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) straipsnius.

Paprastai, susipažinimas su pateikta situacija (bylos medžiagos ir BK straipsnių skaitymas) užtrunka 2-2,5 min. Visos pateikiamos situacijos yra glaustos ir nurodo esmines nusikaltimo aplinkybes bei faktus. Toks jų pateikimas padeda užtikrinti inkaro efekto pasireiškimą jį izoliavus nuo galimų šalutinių kintamųjų poveikio bei neapsunkina pateikiamos informacijos apdorojimo.

2.2.1. Detalus probleminių situacijų aprašymas

1 situacija. Byloje iliustruojama veika, kurioje asmuo kaltinamas sukčiavimu ir dokumentų klastojimu. Už šias veikas, pagal BK, galima skirti laisvės atėmimo bausmę iki aštuonerių metų. Dalyviams pateikiamame klausime pažymima, jog už panašų nusikaltimą teismas skyrė 6 metų arba 2 metų laisvės atėmimo bausmę. Tikimasi, jog nurodyta reikšmė dalyviams taps atskaitos tašku („inkaru“). Toliau grupės sudaromos pagal tai, ar sąlygoje užduodamas „lyginamasis“ klausimas. Tokiu būdu sudaromos keturios grupės (žr. 1-ą lentelę). Teigiama, jog „inkarą“ pateikus su „lyginamuoju“ klausimu, skatinama su juo suderinamos informacijos paieška atmintyje, kuria remiantis vėliau atliekamas vertinimas (Mussweiler & Strack, 1999). Pateikus „lyginamąjį“ klausimą, dalyvių prašoma apsvarstyti, ar jų skiriama bausmė yra mažesnė, didesnė ar lygi anksčiau teismo skirtai bausmei ir ją nurodyti. Pavyzdžiui: „Pasvarstykite, ar Jūsų skiriama bausmė Mantui būtų mažesnė, didesnė ar lygi 6 metų laisvės atėmimo bausmei?“. Dalyvių grupių, kurioms „lyginamasis“ klausimas nepateikiamas, tiesiogiai klausama, kokią jie skirtų bausmę už šį nusikaltimą nereikalaujant atlikti palyginimo su

nurodomu „inkaru“ („Kokią bausmę Jūs skirtumėte Mantui?“). Situacija ir jos pateikimas kiekvienai dalyvių grupei nurodomas 2-e priede.

1 lentelė. Dalyvių priskyrimas į grupes skiriant laisvės atėmimo bausmę 1 situacijoje

Dalyvių grupė	Kintamieji	
	„Inkaro“ dydis	„Lyginamasis“ klausimas
1	6 metai	Yra
2	2 metai	Yra
3	6 metai	Nėra
4	2 metai	Nėra

2 situacija. Pateikiamoje situacijoje aprašomos bylos aplinkybės, kuriose asmuo sukčiaudamas įgijo didelės vertės turtą ir už šią veiką gali būti baudžiamas laisvės atėmimu iki 8 metų. Toliau dalyviams pateikiami „inkarai“, kuriuos pagal Bystranowski ir kolegų (2021) grupavimą galima priskirti tam pačiam, galimai reikšmingam „inkarų“ tipui (advokato arba prokuroro bausmių siūlymai) arba pagal Epley ir Golovich (2010) nurodomą „inkarų“ grupavimą – aplinkos pasiūlytiems „inkarams“, besiskiriantiems savo šaltinio patikimumu (žr. 3-ią priedą). Inkaro efekto pasireiškimą nagrinėjantys autoriai sutinka, jog „inkaro“ šaltinio patikimumas gali lemti skirtingą „inkaro“ poveikį priimamam sprendimui (Glockner & Englich, 2015; Englich, Mussweiler & Strack, 2005). Vis dėlto, tokie rezultatai gaunami palyginus ganėtinai skirtingus „inkaro“ šaltinius, pavyzdžiui, prokuroro, kito teisėjo ar nesusijusio su byla teisininko pateikiamus „inkarus“. Šaltinio patikimumas gali priklausyti nuo turimų ekspertinių žinių tam tikroje srityje (Wegener et al., 2010). Siekiant patikrinti prielaidą, jog inkaro efekto pasireiškimas gali priklausyti nuo „inkaro“ šaltinio patikimumo, „inkarą“ šioje situacijoje pateikia daugiau ir mažiau ekspertinių žinių turintys specialistai, kurie išskirti atsižvelgus į prokuroro ir advokato kvalifikacijos lygius. Patikimas prokuroras turėtų būti patyręs ir pasižymėti aukšta kvalifikacija, todėl tokiu atveju „inkarą“ pateikia vyriausiasis valstybinis justicijos patarėjas. Mažiau patirties turintis jaunesnysis justicijos patarėjas priskiriamas mažiau patikimo „inkaro“ šaltinio sąlygai. Advokato šaltinio patikimumo lygius išskirti nėra paprasta, kadangi tapus advokatu, teisiškai jo kvalifikacijos lygiai nėra išskiriami. Tačiau galima teigti, jog

advokato padėjėjo kvalifikacija skiriasi nuo patyrusio advokato. Tad mažiau patyrusio advokato grupei „inkarą“ pateikia advokato padėjėjas, o patyrusio advokato grupei – patyręs advokatas. Pagal tai dalyviai suskirstomi į 4 grupes (žr. 2-ą lentelę).

2 lentelė. Dalyvių priskyrimas į grupes skiriant laisvės atėmimo bausmę 2 situacijoje

Dalyvių grupė	Kintamieji	
	„Inkaro“ dydis	„Inkaro“ šaltinio patikimumas
1	8 metai	Patikimas (vyriausiasis valstybinis justicijos patarėjas)
2	8 metai	Mažiau patikimas (jaunesnysis justicijos patarėjas)
3	1 metai	Patikimas (patyręs advokatas)
4	1 metai	Mažiau patikimas (advokato padėjėjas)

3 situacija. Pateikiamoje situacijoje pristatomos bylos aplinkybės, kuriose aprašytas sukčiavimo atvejis, už kurį baudžiama laisvės atėmimu iki 8 metų. Šiuo atveju dalyviams vienu metu pateikiami du „inkarai“ (žr. 4-ą priedą). Kadangi teisėjas svarstydamas, kokia laisvės atėmimo bausmė yra tinkama, susiduria bent su dviem galimais „inkarais“ – prokuroro siūloma laisvės atėmimo bausme bei advokato siūloma skirti laisvės atėmimo bausme, siekiama įvertinti, kokią poveikį inkaro efekto pasireiškimui gali daryti „inkarų“ pateikimo eilės tvarka. Dalyviai suskirstyti į 4 grupes (žr. 3-ią lentelę) pagal tai, kokio dydžio inkarus pateikia prokuroras ir advokatas bei jų pateikimo eilės tvarką (pirmiau pateikiamas prokuroro arba advokato „inkaras“). Kadangi teigiama, jog esant didesniai dviejų „inkarų“ dydžių skirtumui, pastebimas didesnis rezultatų išsibarstymas (Imhoff & Nickolaus, 2021), vienu atveju dalyviams pateikiami „inkarai“ skiriasi nedaug (1 metų skirtumas), kitu atveju, šis skirtumas yra kur kas didesnis (7 metai).

3 lentelė. Dalyvių priskyrimas į grupes skiriant laisvės atėmimo bausmę 3 situacijoje

Dalyvių grupė	Kintamieji	
	„Inkarų“ dydžiai	„Inkarų“ pateikimo eilės tvarka
1	8 metai, 1 metai	Prokuroras, advokatas
2	4 metai, 3 metai	Prokuroras, advokatas
3	3 metai, 4 metai	Advokatas, prokuroras
4	1 metai, 8 metai	Advokatas, prokuroras

4 situacija. Byloje iliustruojama veika, kurioje asmuo kaltinamas dokumentų klastojimu ir sukčiavimu, už šias veikas pagal BK galima skirti laisvės atėmimo bausmę iki 8 metų. Kadangi teigiama, kad liūdna nuotaika gali daryti įtaką inkaro efekto pasireiškimui skiriant laisvės atėmimo bausmę (Englich & Soder, 2009), dalyviams pateikiami du skirtingi bylos aprašymai (žr. 5-ą priedą). Vienu atveju detaliai aprašoma liūdna kaltinamojo istorija įtraukiant tokias aplinkybes kaip neteisingas atleidimas iš darbo, nesėkmingos pastangos susirasti naują pajamų šaltinį, sudėtinga finansinė šeimos padėtis, vaiko liga ir sunki artimojo būklė. Taip siekiama sukelti emocinę reakciją – liūdesį, siejamą su detalesniu informacijos apdorojimu ir inkaro efekto pasireiškimo skirtumais (Englich & Soder, 2009). Kitu atveju dalyviams pateikiama ta pati byla, neįtraukiant minėtų aplinkybių detalaus aprašymo ir nurodant tik esminius faktus, reikalingus nuspręsti, kokia bausmė turėtų būti skiriama. Skirtingomis sąlygomis pateikiamos situacijos nekeičia teisinio veikos kvalifikavimo ir neįtraukia papildomų nusikaltimą lengvinančių aplinkybių. Dalyviams pateikus laisvės atėmimo bausmę, prašoma nurodyti, ar kaltinamojo situacija sukėlė jiems liūdesį ar kitą papildomai įtrauktą reakciją – gailestį. Savo atsakymus tyrimo dalyviai turėjo pateikti taikydami 7-ių balų skalę (nuo 1 – „visiškai nesutinku“ iki 7 – „visiškai sutinku“). Dalyviai buvo suskirstyti į 4 grupes (žr. 4-ą lentelę).

4 lentelė. Dalyvių priskyrimas į grupes skiriant laisvės atėmimo bausmę 4 situacijoje

Dalyvių grupė	Kintamieji	
	„Inkarų“ dydžiai	Situacijos aprašymas
1	6 metai	Detalus, siekiant sukelti liūdesį
2	1 metai	Detalus, siekiant sukelti liūdesį
3	6 metai	Nedetalus
4	1 metai	Nedetalus

2.3. Tyrimo eiga

Tyrimo dalyvavo teisės studijų programos studentai, atrinkti netikimybinės patogiosios atrankos būdu. Teisės studentai kviešti todėl, kad tyrime dalyvaujantys asmenys turėtų pakankamai teisinių žinių, reikalingų norint atsakyti į jiems pateikiamus klausimus. Baudžiamosios teisės pagrindus studentai įgyja pirmame arba antrame kurse (priklausomai nuo

universiteto), tad šiame tyrime galėjo dalyvauti įvairių kursų studentai. Kvietimas dalyvauti tyrime platintas dviem būdais: paskaitų metu arba nuoroda, patalpinta į studentus jungiančias grupes socialiniame tinkle „Facebook“. Kvietime nurodyta tyrimo internetinė nuoroda automatiškai atsitiktiniu būdu priskiria dalyvius į vieną iš keturių tyrimo grupių ir paeiliui pateikia situacijas vertinimui.

Situacijos pateikiamos teksto forma, pirmiausiai nurodomos teismo nustatytos aplinkybės, toliau dalyvio prašoma įsijausti į teisėjo vaidmenį ir atsakyti į pateiktą klausimą (nurodyti kaltinamajam skiriamą laisvės atėmimo bausmę). Su situacijomis pateikiami klausimai įtraukia skirtingas skaitines reikšmes, kurios, kaip tikimasi, taps vertinimo atskaitos taškais („inkarais“). Taip išskiriamos aukšto ir žemo „inkaro“ sąlygos, kurios lyginamos tarpusavyje. Tyrimas neįtraukia kontrolinės grupės, kadangi jai esant kyla grėsmė atsirasti šalutiniam kintamajam – paties dalyvių sugeneruojamam „inkarui“ (Bystranowski et al., 2021). Visuose klausimuose, kuriais tikimasi paveikti tyrimo dalyvių atsakymus pateikiamas atskaitos taškas (laisvės atėmimo bausmės dydis) yra suderinamas su BK straipsniuose nurodytais laisvės atėmimo bausmės dydžio režiais. Galiausiai, situacijose nurodomi BK straipsniai, kuriais remiantis turėtų būti nustatomas veikų kvalifikavimas ir skiriama laisvės atėmimo bausmė. Dalyviams vienu metu pateikiama tik viena situacija, o atsakymai išsaugomi tyrimą užbaigus iki galo. Kilus neaiškumams, dalyviai galėjo palikti komentarus tyrėjui „Pastabų“ skiltyje.

2.4. Duomenų analizė

Tyrimo metu gauti duomenys analizuoti naudojantis „IBM SPSS Statistics 26“ programa. Šia programa skaičiuota aprašomoji statistika, tikrinta duomenų pasiskirstymo atitiktis normaliajam skirstiniui (naudojantis Shapiro-Wilk testo rezultatais, asimetriškumo koeficientais ir histogramomis). Duomenų sklaidos atitiktis normaliajam skirstiniui pateikta 6-e priede. Normalųjį skirstinį atitiko 1, 2 ir 3 situacijos vertinimo metu gauti duomenys, tuo tarpu 4 situacijos vertinimo metu gauti duomenys normaliajam skirstiniui atitiko dalinai (neatitiko vienos iš keturių grupių dalyvių skiriama laisvės atėmimo bausmė). 1, 2 ir 3 situacijos vertinimo metu gauti rezultatai analizuoti parametrinės statistikos metodais. Vidurkių palyginimui, kai lygintos dvi grupės taikytas Student t-testas nepriklausomoms imtims (normaliajam skirstiniui atitikusiems duomenims) ir Mann-Whitney U testas nepriklausomoms imtims (kai duomenų pasiskirstymas neatitiko normaliojo skirstinio). Vidurkių palyginimui, kuomet lygintos keturios

grupės taikyta vienfaktorė nepriklausomų imčių ANOVA (lyginti tik normaliai pasiskirstę duomenys).

3. REZULTATAI

3.1. Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę ir „lyginamasis“ klausimas

Siekiant palyginti skiriamą laisvės atėmimo bausmės dydį, kuomet „inkaras“ pateikiamas su „lyginamuoju“ klausimu ir kuomet „inkaras“ pateikiamas be palyginimą atlikti reikalaujančio klausimo, tarpusavyje palygintos atitinkamų dalyvių grupių vidutiniškai skiriamos bausmės (žr. 5-ą lentelę). Analizė atskleidė, kad dalyvių skiriamos laisvės atėmimo bausmės statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($t(49,5) = 0,8, p = 0,42$), kai aukštas „inkaras“ pateiktas kartu su „lyginamuoju“ klausimu ($M = 4,65, SD = 1,7$) ir be jo ($M = 4,34, SD = 1,65$). Atitinkamai, statistiškai reikšmingų laisvės atėmimo bausmių skirtumų nerasta ($t(60) = 1,77, p = 0,08$) ir tada, kai dalyviams pateiktas žemas „inkaras“ kartu su „lyginamuoju“ klausimu ($M = 2,87, SD = 1,11$) ir be šio klausimo ($M = 2,38, SD = 1,02$).

5 lentelė. Skiriamos laisvės atėmimo bausmės palyginimas, kai tyrimo dalyviams buvo pateikiamas ir nepateikiamas „lyginamasis“ klausimas

„Lyginamasis“ klausimas	Yra $M (SD), n$	Nėra $M (SD), n$	t	df	p
Aukšto „inkaro“ grupė	4,65 (1,7), $n = 29$	4,34 (1,16), $n = 29$	0,8	49,45	0,423
Žemo „inkaro“ grupė	2,87 (1,11), $n = 31$	2,38 (1,02), $n = 31$	1,77	60	0,08

Siekiant įvertinti, ar skiriamas laisvės atėmimo bausmės dydis skirsis priklausomai nuo pateikiamo „inkaro“ dydžio, palygintos aukšto „inkaro“ ir žemo „inkaro“ dalyvių grupės (žr. 6-ą lentelę). Tarpusavyje palyginus skiriamus laisvės atėmimo bausmės dydžius aukšto „inkaro“ ($M = 4,65, SD = 1,7$) ir žemo „inkaro“ ($M = 2,87, SD = 1,11$) dalyvių grupėse su „lyginamuoju“ klausimu, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($t(47,79) = 4,75, p < 0,001$). Statistiškai reikšmingas skirtumas taip pat nustatytas tada, kai „lyginamasis“ klausimas nepateiktas, tarpusavyje palyginus aukšto „inkaro“ ($M = 4,34, SD = 1,16$) ir žemo „inkaro“ ($M = 2,38, SD = 1,02$) dalyvių grupes ($t(58) = 6,92, p < 0,001$).

6 lentelė. Skiriamos laisvės atėmimo bausmės palyginimas aukšto ir žemo „inkaro“ dalyvių grupėse

Sąlyga	Aukšto „inkaro“ grupė $M (SD), n$	Žemo „inkaro“ grupė $M (SD), n$	t	df	p
Su „lyginamuoju“ klausimu	4,65 (1,7), $n = 29$	2,87 (1,11), $n = 31$	4,75	47,7	< 0,001
Be „lyginamojo“ klausimo	4,34 (1,16), $n = 29$	2,38 (1,02), $n = 31$	6,92	58	< 0,001

3.2. Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę ir „inkaro“ šaltinio patikimumas

Įvertinus inkaro efekto pasireiškimą skiriant laisvės atėmimo bausmę, kai skiriasi „inkaro“ šaltinio patikimumas apskaičiuoti keturių dalyvių grupių vidutiniškai skiriamos laisvės atėmimo bausmės (žr. 7-ą lentelę). Dviem dalyvių grupėms pateikti aukšti „inkarai“, kuriuos skyrė aukštesnės ir žemesnės kvalifikacijos prokurorai (vyriausiasis valstybinis justicijos patarėjas ir jaunesnysis justicijos patarėjas). Palyginus šiuos aukštesnės kvalifikacijos „inkaro“ šaltinio grupės dalyvių atsakymus ($M = 4,53, SD = 1,8$) su žemesnės kvalifikacijos „inkaro“ šaltinio grupės dalyvių atsakymais ($M = 4,83, SD = 1,73$), vidutiniškai skiriamas laisvės atėmimo bausmių dydis statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($t(59) = -0,67, p = 0,502$). Kitoms dviem dalyvių grupėms pateikti žemi „inkarai“, kuriuos skyrė aukštesnės ir žemesnės kvalifikacijos advokatai (patyręs advokatas ir advokato padėjėjas). Palyginus aukštesnės kvalifikacijos advokato pateikiamo žemo „inkaro“ dalyvių grupės skiriamą laisvės atėmimo bausmės dydį ($M = 2,7, SD = 1,12$), su žemesnės kvalifikacijos advokato pateikiamo žemo „inkaro“ dalyvių grupės atsakymais ($M = 2,03, SD = 0,79$), nustatytas statistiškai reikšmingas skiriamos laisvės atėmimo bausmės skirtumas ($t(52,03) = 2,7, p = 0,009$). Pažymėtina, jog aukšto ir žemo „inkarų“ dalyvių grupių skiriamos laisvės atėmimo bausmės tarpusavyje skyrėsi. Kai žemą „inkarą“ pateikdavo aukštos kvalifikacijos „inkaro“ šaltinis, skiriama laisvės atėmimo bausmė buvo mažesnė ($M = 2,7, SD = 1,12$) už dalyvių skiriamą bausmę, pateikus aukštą „inkarą“ ($M = 4,53, SD = 1,8$), šis skirtumas statistiškai reikšmingas ($t(58) = 4,70, p < 0,001$). Kai žemą „inkarą“ pateikdavo žemos kvalifikacijos „inkaro“ šaltinis, skiriama laisvės atėmimo bausmė buvo mažesnė ($M =$

2,03, $SD = 0,79$) už dalyvių skiriamą bausmę, pateikus aukštą „inkarą“ ($M = 4,83$, $SD = 1,73$), šis skirtumas taip pat yra statistiškai reikšmingas ($t(42,08) = 8,19$, $p < 0,001$).

7 lentelė. Dalyvių skiriamos laisvės atėmimo bausmės palyginimas tarp skirtingo „inkaro“ šaltinio patikimumo sąlygų

Inkaro šaltinis	Aukštos	Žemos	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	kvalifikacijos	kvalifikacijos			
	<i>M (SD), n</i>	<i>M (SD), n</i>			
Aukšto „inkaro“ grupė	4,53 (1,8), <i>n</i> = 30	4,83 (1,73), <i>n</i> = 30	-0,67	59	0,502
Žemo „inkaro“ grupė	2,7 (1,12), <i>n</i> = 30	2,03 (0,79), <i>n</i> = 30	2,70	52,03	0,009

3.3. Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę ir „inkarų“ pateikimo eilės tvarka

Siekiant nustatyti, ar dviejų „inkarų“ pateikimo eilės tvarka gali daryti poveikį skiriamai laisvės atėmimo bausmei, tarpusavyje palygintos kelios dalyvių grupės. Dviem dalyvių grupėms pateikiami „inkarai“ vienas nuo kito skyrėsi daugiau (8 m., 1 m. bei 1 m., 8 m.), kitom dviem dalyvių grupėms pateikiami „inkarai“ vienas nuo kito skyrėsi mažiau (4 m., 3 m. ir 3 m., 4 m.). Pirmiausiai, palygintos dalyvių skiriamos laisvės atėmimo bausmės tarp grupių, kurioms pateikti labiau besiskiriantys „inkarai“ sukeitus „inkarų“ pateikimo tvarką (žr. 8-ą lentelę). Dalyviams pateikus 8 m. ir 1 m. „inkarus“, jų skiriama laisvės atėmimo bausmė ($M = 3,86$, $SD = 2,2$) nesiskyrė nuo dalyvių, kuriems pateikti 1 m. ir 8 m. „inkarai“ ($M = 4,06$, $SD = 1,76$), statistiškai reikšmingas skirtumas tarp šių grupių nerastas ($t(58) = -0,38$, $p = 0,7$). Dalyviams pateikus 4 m. ir 3 m. „inkarus“, jų skiriama laisvės atėmimo bausmė ($M = 4,19$, $SD = 1,7$) buvo aukštesnė nei dalyvių, kuriems pateikti 3 m. ir 4 m. „inkarai“ ($M = 3,38$, $SD = 1,42$), šis skirtumas statistiškai reikšmingas ($t(59) = 2,01$, $p = 0,049$).

8 lentelė. Skiriamos laisvės atėmimo bausmės palyginimas, kai tyrimo dalyviams vienu metu buvo pateikiami du „inkarai“

Inkarų dydžiai	Įprasta tvarka	Sukeista tvarka	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>M (SD), n</i>	<i>M (SD), n</i>			
8 metai, 1 metai	3,86 (2,2), <i>n</i> = 30	4,06 (1,76), <i>n</i> = 30	-0,38	58	0,7
4 metai, 3 metai	4,19 (1,7), <i>n</i> = 30	3,38 (1,42), <i>n</i> = 30	2,01	59	0,049

3.4. Inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę ir liūdesio bei gailesčio išgyvenimas

Vertinant inkaro efekto pasireiškimą 4 situacijoje, pirmiausiai palygintos dalyvių skiriamos laisvės atėmimo bausmės pateikus aukštus ir žemus „inkarus“. Dalyvių, vertinusių detalčiai aprašytą situaciją su pateiktu aukštu „inkaru“ skiriama laisvės bausmė buvo didesnė ($M = 2,81, SD = 1,47$) už dalyvių, vertinusių detalčiai aprašytą situaciją su pateiktu žemu „inkaru“ ($M = 1,41, SD = 1,41$), šis skirtumas yra statistiškai reikšmingas (aukšto „inkaro“ grupės vidurkinis rangas = 40,13, žemo „inkaro“ grupės vidurkinis rangas = 22,16, $Z = -4,09, p < 0,001$). Dalyviai, vertinę nedetalčiai aprašytą situaciją su pateiktu aukštu „inkaru“, skyrė didesnę laisvės atėmimo bausmę ($M = 2,5, SD = 1,88$) palyginti su dalyviais, vertinusių nedetalčiai aprašytą situaciją su pateiktu žemu „inkaru“ ($M = 1,88, SD = 0,83$), šis skirtumas statistiškai reikšmingas ($t(52,25) = 2,37, p = 0,021$).

Siekiant nustatyti, ar emocinės reakcijos gali būti susijusios su skirtingu inkaro efekto pasireiškimu skiriant laisvės atėmimo bausmę, išsiaiškinta, ar dalyvių grupės tarpusavyje skyrėsi savo emocine reakcija į pateikiamą situaciją. Gauti dalyvių grupių atsakymai į teiginius „Vertindamas (-a) situaciją jaučiau liūdesį“, „Vertindamas (-a) situaciją jaučiau gailestį“ (taikyta 7-ių balų skalė, kai 1 reiškė „visiškai nesutinku“, 2 – „didžiąja dalimi nesutinku“, 3 – „iš dalies nesutinku“, 4 – „nei sutinku, nei nesutinku“, 5 – „sutinku iš dalies“, 6 – „didžiąja dalimi sutinku“, 7 – „visiškai sutinku“). Palyginus keturių grupių atsakymus, nustatyta, kad grupės statistiškai reikšmingai nesiskyrė vidutiniškai išgyventu liūdesiu ($M = 3,89, SD = 1,7, F(3) = 2,25, p = 0,86$) ir gailesčiu ($M = 4,19, SD = 1,67, F(3) = 0,4, p = 0,75$). Vis dėlto, kadangi nemaža dalis dalyvių nurodė, jog jie daugiau ar mažiau išgyveno liūdesį ar gailestį, buvo

išskirtos dvi kategorijos dalyvių. Tai dalyviai, kurie teiginius apie emocinius išgyvenimus vertino 1, 2 ar 3 balais (t. y. daugiau ar mažiau nesutiko su teiginiais) ir dalyviai, kurie minėtus teiginius vertino 5, 6 ar 7 balais (t. y. daugiau ar mažiau sutiko su teiginiais). 9-oje ir 10-oje lentelėse pateikiami skiriamos laisvės atėmimo baudmės palyginimai tarp skirtingų dalyvių kategorijų (daugiau ar mažiau sutikusių su teiginiu, kad vertindami situaciją išgyveno liūdesį ir daugiau ar mažiau nesutikusių su teiginiu, kad išgyveno liūdesį). Žvelgiant į kiekvienos dalyvių grupės rezultatus, matyti, kad liūdesio išgyvenimas nebuvo reikšmingas veiksnys, galintis lemti skiriamos laisvės atėmimo baudmės dydžio skirtumus tarp išskirtų dalyvių kategorijų.

9 lentelė. Skiriamos laisvės atėmimo baudmės palyginimas tarp dalyvių, daugiau ar mažiau sutikusių, kad išgyveno liūdesį ir dalyvių, daugiau ar mažiau nesutikusių, kad išgyveno liūdesį

Dalyvių grupė	Liūdesio išgyvenimas		<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	Sutinka <i>M (SD), n</i>	Nesutinka <i>M (SD), n</i>			
Aukšto „inkaro“ (situacija detali)	2,78 (1,29), <i>n</i> = 15	3,22 (1,71), <i>n</i> = 9	0,73	22	0,468
Aukšto „inkaro“ (situacija nedetali)	2,27 (0,78), <i>n</i> = 10	2,56 (1,4), <i>n</i> = 15	0,58	23	0,562
Žemo „inkaro“ (situacija nedetali)	1,73 (1,09), <i>n</i> = 17	2,12 (0,35), <i>n</i> = 8	1,33	21,48	0,197

10 lentelė. Skiriamos laisvės atėmimo baudmės palyginimas tarp dalyvių, daugiau ar mažiau sutikusių, kad išgyveno liūdesį ir dalyvių, daugiau ar mažiau nesutikusių, kad išgyveno liūdesį

Dalyvių grupė	Liūdesio išgyvenimas		Vidurkiniai rangai	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
	Sutinka <i>M (SD), n</i>	Nesutinka <i>M (SD), n</i>				
Žemo „inkaro“ (situacija detali)	1,26 (0,43), <i>n</i> = 13	1,56 (0,92), <i>n</i> = 15	15,17 (sutinka), 13,73 (nesutinka)	87,5	-0,49	0,619

11-oje ir 12-oje lentelėse pateikiami skiriamos laisvės atėmimo bausmės palyginimai tarp skirtingų dalyvių kategorijų (daugiau ar mažiau sutikusių su teiginiu, kad vertindami situaciją jie išgyveno gailestį ir daugiau ar mažiau nesutikusių su teiginiu, kad išgyveno gailestį).

11 lentelė. Skiriamos laisvės atėmimo bausmės palyginimas tarp dalyvių, daugiau ar mažiau sutikusių, kad išgyveno gailestį ir dalyvių, daugiau ar mažiau nesutikusių, kad išgyveno gailestį

Gailėsčio išgyvenimas					
Dalyvių grupė	Sutinka	Nesutinka	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>M (SD), n</i>	<i>M (SD), n</i>			
Aukšto „inkaro“ (situacija detali)	2,89 (1,17), <i>n</i> = 14	3,55 (1,87), <i>n</i> = 9	1,04	21	0,308
Aukšto „inkaro“ (situacija nedetali)	2,76 (1,1) <i>n</i> = 18	1,95 (1,16) <i>n</i> = 10	-1,83	26	0,079
Žemo „inkaro“ (situacija nedetali)	1,5 (0,79) <i>n</i> = 17	2,3 (0,48) <i>n</i> = 10	2,88	25	0,008

12 lentelė. Skiriamos laisvės atėmimo bausmės palyginimas tarp dalyvių, daugiau ar mažiau sutikusių, kad išgyveno gailestį ir dalyvių, daugiau ar mažiau nesutikusių, kad išgyveno gailestį

Gailėsčio išgyvenimas						
Dalyvių grupė	Sutinka	Nesutinka	Vidurkiniai rangai	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
	<i>M (SD), n</i>	<i>M (SD), n</i>				
Žemo „inkaro“ (situacija detali)	1,13 (0,49), <i>n</i> = 19	1,88 (0,92), <i>n</i> = 9	12,32 (sutinka), 19,11 (nesutinka)	44	-2,27	0,023

Pateikus detalų situacijos aprašymą su aukštu „inkaru“ dalyviams, sutikusiems, kad jie daugiau ar mažiau išgyveno gailestį ($M = 2,89, SD = 1,17$) ir nesutikusiems, kad daugiau ar mažiau išgyveno gailestį ($M = 3,55, SD = 1,87$), skiriama laisvės atėmimo bausmė statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($t(21) = 1,04, p = 0,308$). Statistiškai reikšmingų laisvės atėmimo bausmės dydžio skirtumų rasti nepavyko ($t(26) = -1,83, p = 0,079$) ir pateikus nedetalų

situacijos aprašymą su aukštu „inkaru“ dalyviams, sutikusiems, kad jie daugiau ar mažiau išgyveno gailestį ($M = 2,76, SD = 1,1$) ir nesutikusiems, kad daugiau ar mažiau išgyveno gailestį ($M = 1,96, SD = 1,16$). Dalyviams pateikus nedetalų situacijos aprašymą su žemu „inkaru“, sutikę, kad daugiau ar mažiau išgyveno gailestį dalyviai skyrė mažesnes laisvės atėmimo bausmes ($M = 1,5, SD = 0,79$) palyginti su dalyviais, nesutikusiais, kad daugiau ar mažiau išgyveno gailestį ($M = 2,3, SD = 0,48$), šis skirtumas statistiškai reikšmingas ($t(25) = 2,88, p = 0,008$). Dalyviams pateikus nedetalų situacijos aprašymą su žemu „inkaru“, sutikę, kad daugiau ar mažiau išgyveno gailestį dalyviai skyrė mažesnes laisvės atėmimo bausmes ($M = 1,13, SD = 0,49, \text{vidurkinis rangas} = 12,32$) palyginti su dalyviais, nesutikusiais, kad daugiau ar mažiau išgyveno gailestį ($M = 1,88, SD = 0,92, \text{vidurkinis rangas} = 19,11$), šis skirtumas statistiškai reikšmingas ($U = 44, Z = -2,27, p = 0,023$).

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Pirmos situacijos vertinimas. Tyrimo rezultatai, gauti pateikus pirmąją situaciją, atskleidė, jog skiriama laisvės atėmimo bausmė skiriasi, kai dalyviams pateikiamas aukštas ir žemas „inkaras“, kuris šiuo atveju gali būti priskiriamas reikšmingam „inkarų“ tipui pagal Bystranowski su kolegomis (2021) siūlomą grupavimą. „Lyginamojo“ klausimo pateikimas nebuvo reikšmingas veiksnys, galintis lemti skiriamos bausmės dydžio skirtumus aukšto ir žemo „inkaro“ grupėse. Kitaip tariant, teisės studentų skiriama laisvės atėmimo bausmė statistiškai reikšmingai nesiskyrė, kai „inkaras“ pateiktas su palyginimą atlikti reikalaujančiu klausimu arba kai toks pats „inkaras“ pateiktas paklausus tiesiogiai, kokią bausmę skirtų pats tiriamasis. Tuo tarpu pateikus skirtingo dydžio „inkarus“, kurie šiuo atveju buvo aukšti (6 metai) arba žemi (2 metai), aukšto „inkaro“ dalyvių grupės skyrė griežtesnę bausmę, palyginti su žemo „inkaro“ grupėmis. Šie bausmės skyrimo skirtumai tarp aukštos ir žemos „inkaro“ grupės buvo statistiškai reikšmingi ir siekė 1,78 m. (apie 21 mėn.) skirtumą, kai „lyginamasis“ klausimas buvo užduotas ir 1,96 m. (apie 24 mėn.) skirtumą, kai sąlyga pateikta be „lyginamojo“ klausimo. Panašūs rezultatai aprašomi Bystranowski su kolegomis (2021) atliktoje inkaro efekto tyrimų (susijusių su teisės taikymo praktika) metaanalizėje: palyginus tyrimų rezultatus, kai buvo ir kai nebuvo užduodamas „lyginamasis“ klausimas, statistiškai reikšmingas inkaro efekto dydžio skirtumas nerastas. „Lyginamojo“ klausimo pateikimas yra esminis standartinės „inkaro“ pateikimo procedūros elementas, kuriuo siekiama užtikrinti, kad sprendimo priėmėjas iš tiesų apsvarstytų „inkarą“ kaip vieną iš atsakymų variantų ir tikslintų savo atsakymą, nutoldamas nuo jo (pagal nepakankamo prisiderinimo teoriją) arba tikrintų hipotezę, ar atsakymui tinkamas sprendimas nėra lygus „inkarui“ ir ieškotų su tuo susijusios informacijos atmintyje (pagal selektyvaus prieinamumo teoriją).

Remiantis šio tyrimo rezultatais galima kelti prielaidą, kad dalyviai apsvarstė reikšmingą „inkarą“ be papildomos procedūros, kurios metu užduodamas „lyginamasis“ klausimas. Tokiu atveju galima sakyti, kad su reikšmingų „inkarų“ apdorojimu susiję panašūs procesai, kurie aktyvinami pateikiant „inkarą“ standartinės procedūros būdu. Remiantis selektyvaus prieinamumo teorija tai reikštų, jog dalyviai, skirdami laisvės atėmimo bausmę, reikšmingą „inkarą“ vertino kaip galimai tinkamą ir aktyvino su juo susijusią informaciją atmintyje. Tokiu būdu ši informacija tapo labiau prieinama ir lėmė atsakymo supanašėjimą su „inkaru“. Jeigu ši prielaida yra teisinga, tyrėjų kritika dėl standartinės „inkaro“ pateikimo procedūros mažesnio

ekologinio validumo kai kuriais atvejais gali būti nepagrįsta. Imhoff ir Nickolaus (2021) teigė, jog teisėjai, skirdami laisvės atėmimo bausmę realiomis sąlygomis nėra priversti palyginti pateikiamo „inkaro“ su savo priimamu sprendimu, todėl tyrėjai, pasitelkdami šią procedūrą, turėtų atsargiai interpretuoti gautus rezultatus. Tačiau remiantis šio tyrimo rezultatais galima teigti, jog toks palyginimas nesukelia inkaro efekto pasireiškimo skirtumų. Vis dėlto, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog šio tyrimo rezultatai gauti dalyviams pateikus reikšmingą „inkarą“, todėl remiantis vien šiais rezultatais negalima atsakyti, kaip skiriamą laisvės atėmimo bausmės dydį paveiktų kitokio tipo „inkaras“, kuomet „lyginamasis“ klausimas nebūtų užduodamas.

Antros situacijos vertinimas. Tyrimo dalyviams pateikus antrąją situaciją, kurioje siekta manipuliuoti „inkaro“ šaltinio patikimumu, gauti rezultatai nėra vienareikšmiški. Pirmiausia reikėtų pažymėti, kad pateikus aukštus „inkarus“, dalyviai skyrė didesnes laisvės atėmimo bausmes, palyginti su sąlygomis, kurių metu pateikti žemi „inkarai“. Tai yra, aukštesnės kvalifikacijos specialistams pateikus aukštus „inkarus“, dalyvių vidutiniškai skiriama laisvės atėmimo bausmė siekė 4,53 m. (apie 54 mėn.), tuo tarpu aukštesnės kvalifikacijos specialistams pateikus žemus „inkarus“, dalyvių skiriama bausmė nebuvo tokia griežta ir vidutiniškai siekė 2,7 m. (apie 32 mėn.). Taigi galima sakyti, kad laisvės atėmimo bausmių siūlymai tapo „inkaru“ arba lėmė dalyvių skiriamos bausmės supanašėjimą su juo. Kita vertus, „inkaro“ šaltinio patikimumas tada, kai „inkarą“ pateikė vyriausiasis valstybinis justicijos patarėjas ir kai jaunesnysis justicijos patarėjas, nebuvo reikšmingas veiksnys, galintis lemti skirtingus dalyvių sprendimus, kokią laisvės atėmimo bausmę skirti. Šie rezultatai sutampa su English ir kolegų (2006) atlikto tyrimo rezultatais, kurie atskleidė, jog „inkaro“ daromas poveikis sprendimui, kokią laisvės atėmimo bausmę skirti, nepriklauso nuo to, koks šaltinis pateikia „inkarą“. Tačiau žvelgiant į šio tyrimo sąlygą, kurios metu žemus „inkarus“ pateikė patyręs advokatas ir advokato padėjėjas, matomi dalyvių skiriamos laisvės atėmimo bausmės skirtumai. Kai žemą „inkarą“ pateikė patyręs advokatas, dalyvių skiriama laisvės atėmimo bausmė buvo didesnė (2,7 m.), palyginti su sąlyga, kurioje žemą „inkarą“ pateikė advokato padėjėjas (2,03 m.). Šiuo atveju dalyvių atsakymai labiau supanašėjo su advokato padėjėjo, o ne patyrusio advokato pateikiamu „inkaru“, kuris siekė 1 m. laisvės atėmimo bausmę. Remiantis Wegener ir kolegų (2010) pristatyta detalizavimu paremta įvertinimo teorija, tai galėtų reikšti, jog tyrimo dalyviai patikimam „inkaro“ šaltiniui priskyre ne tik šiame tyrime išskirtus aukštos kvalifikacijos specialistus (vyriausiąjį justicijos patarėją ir patyrusį advokatą), bet ir jaunesnįjį justicijos patarėją. Supratus, jog šie „inkarų“

šaltiniai yra patikimi, skatinamas žemu detalizavimu paremtas informacijos įvertinimas, kurio metu aktyvinami mažiau pastangų reikalaujantys informacijos apdorojimo principai, lemiantys šališkumą (Wegener et al., 2010). Kitaip tariant, sprendimo priėmėjui supratus, kad „inkaro“ šaltinis yra patikimas, skiriama mažiau pastangų tikrinti su šiuo „inkaru“ susijusią informaciją atmintyje. Tuo tarpu ne toks patikimas „inkaro“ šaltinis gali skatinti kitokį informacijos apdorojimą – aukštą detalizavimą, kurio metu šališkumas kyla dėl didesnių pastangų patikrinti ar atrasti su „inkaru“ susijusią informaciją atmintyje (Wegener et al., 2010). Taigi pastaruoju atveju sprendimo priėmėjas gali skirti daugiau pastangų apsvaistyti mažiau patikimo šaltinio „inkarą“ ir ieškoti daugiau su juo susijusios informacijos atmintyje. Kaip teigia Wegener su kolegomis (2010), aukšto ir žemo detalizavimo metu apdorojami „inkarai“ sukelia nevienodą poveikį priimamam sprendimui, kadangi aukšto detalizavimo metu skatinamas lengvesnis ir spartesnis su „inkaru“ susijusios informacijos prieinamumas. Todėl galima kelti prielaidą, kad didesnis tyrimo dalyvių skiriamos laisvės atėmimo bausmės supanašėjimas su advokato padėjėjo siūloma bausme, palyginti su patyrusio advokato siūloma bausme, įvyko dėl nevienodo su „inkaru“ susijusios informacijos apdorojimo arba detalizavimo lygio. Vis dėlto, kriterijai, kuriais remiantis tyrimo dalyviai vertina „inkaro“ šaltinio patikimumą skiriant laisvės atėmimo bausmę, turėtų būti labiau apibrėžti. Jeigu tyrimo dalyviai abu prokuroro bausmės siūlymus, nepriklausomai nuo jų kvalifikacijos, supranta kaip patikimą šaltinį, tai gali reikšti, jog šių prokurorų turimos ekspertinės žinios yra laikomos pakankamomis ir gali skatinti su žemu detalizavimu susijusius informacijos apdorojimo procesus. Tačiau kitaip yra su advokatų siūlymais: nors advokato padėjėjas gali dalyvauti nagrinėjant baudžiamąsias bylas ir siūlyti laisvės atėmimo bausmę, šis siūlymas gali būti suprantamas kaip mažiau patikimas nei patyrusio advokato siūlymas. Tai reikštų, jog advokato kvalifikacija, kitaip nei prokuroro, gali lemti inkaro efekto pasireiškimo skirtumus skiriant laisvės atėmimo bausmę.

Trečios situacijos vertinimas. Rezultatai gauti tyrimo dalyviams vienu metu pateikus du „inkarus“ parodė, kad esant dideliame skirtumui tarp „inkarų“ (7 m. skirtumui), nurodančių laisvės atėmimo bausmės siūlymus, dalyviai skiria panašias laisvės atėmimo bausmes (3,86 m. ir 4,06 m.) nepriklausomai nuo eilės tvarkos, kuria pateikiami „inkarai“. Tuo tarpu vienu metu pateikus „inkarus“, kurie tarpusavyje skiriasi mažai (1 m. skirtumas), dalyvių skiriama laisvės atėmimo bausmės trukmė priklauso nuo „inkarų“ pateikimo eilės tvarkos. Šiuo atveju dalyvių skiriamos bausmės supanašėjo su pirmiau pateikiamu „inkaru“. Pirmiau pateikus 4 metų

bausmės siūlymą, vidutinė dalyvių skiriama bausmė buvo 4,19 metų laisvės atėmimo, o pirmiau pateikus 3 metų bausmės siūlymą, dalyviai skyrė statistiškai reikšmingai mažesnę bausmę, kuri vidutiniškai siekė 3,38 metų. Šie rezultatai iš dalies patvirtina Imhoff ir Nickolaus (2021) prielaidą, kad pateikus du „inkarus“, kurie skiriasi sąlyginai nedaug, vyksta jų integravimas arba tarpinio skaičiaus tarp dviejų „inkarų“ paieška. Atliktame tyrime Imhoff ir Nickolaus (2021) skirtingoms dalyvių grupėms pateikė du „inkarus“, kurių skirtumas vienu atveju buvo 6 m., kitu atveju — 10 m. Šie tyrėjai 6 metų skirtumą vertino kaip sąlyginai nedidelį, o 10 metų skirtumą kaip didelį, tačiau nepateikė paaiškinimo, nuo kokios ribos „inkarų“ skirtumas laikomas dideliu ar mažu. Remiantis Imhoff ir Nickolaus (2021) prielaida, jog pateikus du „inkarus“ gali vykti jų integravimas, galima sakyti, kad mūsų tyrime dalyviams iš eilės pateikus „inkarus“, kurių skirtumas siekė 7 m., dalyviai juos integravo. Tai yra, priimdami sprendimą, apsvaustė, koks gali būti šių „inkarų“ tarpinis variantas, todėl „inkarų“ pateikimo eilės tvarka neturėjo reikšmės galutiniam sprendimui, kokią laisvės atėmimo bausmę skirti. Tačiau dviejų iš eilės pateikiamų „inkarų“ integravimas neįvyko dalyviams pateikus „inkarus“, kurių skirtumas buvo itin mažas (1 m.). Šiuo atveju sprendimui, kokią laisvės atėmimo bausmę skirti, didesnę poveikį turėjo pirmiau pateikiamas „inkaras“. Sunku vienareikšmiškai atsakyti, kodėl šiuo atveju „inkarų“ integravimas neįvyko. Pirmiausia, mūsų žiniomis, tai yra pirmas tokio pobūdžio tyrimas, kuriame siekta patikrinti Imhoff ir Nickolaus (2021) pateiktas prielaidas dėl „inkarų“ integravimo skiriant laisvės atėmimo bausmę. Minėti autoriai savo darbe neįtraukė sąlygos, kurios metu būtų tikrintas dviejų iš eilės pateikiamų „inkarų“ (kai skirtumas tarp jų yra itin mažas – 1 m.), poveikio dalyvių skiriamai laisvės atėmimo bausmei. Galima svarstyti apie tai, jog pateikus du „inkarus“, kurie skiriasi labai nedaug, „inkarų“ integracijos procesas gali neįvykti. Tai yra, pateikus du panašius „inkarus“ dalyviams gali neprireikti ieškoti jų tarpinio varianto būtent dėl šio panašumo. Tokiu atveju dalyvių sprendimui, kokią laisvės atėmimo bausmę skirti, didesnę poveikį daro pirmiau pateikiamas laisvės atėmimo bausmės siūlymas. Ši prielaida susijusi su pirmumo reiškiniu (angl. *primacy effect*) pasireiškimu, kurio metu pirmiausiai pateikiama informacija (šiuo atveju – pirmiau pateikiamas laisvės atėmimo bausmės siūlymas) gali būti geriau įsimenama, o tuo pačiu daryti didesnę poveikį sprendimo priėmimui. Reikia pridurti, kad dviejų iš eilės pateikiamų „inkarų“ galimi integravimo procesai ir sąlygos, kuriomis jie pasireiškia, mūsų žiniomis, iki šiol tyrinėti tik Imhoff ir Nickolaus (2021) darbe, tad šių rezultatų interpretavimas turėtų būti vertinamas atsargiai, o keliamos prielaidos tikrinamos tolesniuose tyrimuose.

Ketvirtos situacijos vertinimas. Žvelgiant į rezultatus, gautus dalyviams įvertinus 4 situaciją, kai ji aprašyta detaliai, matyti, kad pateikus aukštą „inkarą“, dalyviai skyrė griežtesnę laisvės atėmimo bausmę, palyginti su dalyvių, kuriems buvo pateiktas žemas „inkaras“, skiriama laisvės atėmimo bausmė. Panaši tendencija matoma ir pateikus nedetaliai aprašytą situaciją. Ją vertinę dalyviai, kuriems pateiktas aukštas „inkaras“, taip pat skyrė griežtesnę laisvės atėmimo bausmę, palyginti su dalyviais, kuriems buvo pateiktas žemas „inkaras“. Tai leidžia teigti, kad laisvės atėmimo bausmės skirtumai galimi dėl pateikiamo „inkaro“ dydžio. Dalyviai skyrė laisvės atėmimo bausmę taip pat vertino, ar pateikiama situacija jiems sukėlė liūdesį ir gailestį. Rezultatai rodo, kad detalus arba nedetalus situacijos aprašymas nebuvo reikšmingas veiksnys, galintis lemti šių emocinių reakcijų išgyvenimo skirtumus. Visos keturios dalyvių grupės nesiskyrė vidutiniškai išgyventu liūdesiu ir gailesčiu.

Siekiant atsakyti į šio tyrimo klausimą, ar liūdesys ir gailestis gali lemti skirtingą inkaro efekto pasireiškimą, kiekvienoje grupėje palygintos dviejų kategorijų dalyvių skiriamos laisvės atėmimo bausmės (dalyvių, kurie daugiau ar mažiau sutiko, kad išgyveno liūdesį ir gailestį, bei dalyvių, kurie daugiau ar mažiau nesutiko, kad išgyveno liūdesį ir gailestį). Pasirodo, kad liūdesio išgyvenimas nebuvo reikšmingas veiksnys, galintis lemti išskirtų dalyvių kategorijų skiriamos bausmės dydžio skirtumus. English ir Soder (2009) teigė, kad teisininkai dėl savo turimų ekspertinių žinių yra paveikiami inkaro efekto nepriklausomai nuo jų nuotaikos (linksmos ar liūdnos). Taip yra dėl to, jog ekspertinių žinių turintys asmenys gali atgaminti daugiau su „inkaru“ susijusios informacijos ir remtis ja atliekant tolesnį vertinimą (English & Soder, 2009). Galima sakyti, kad mūsų tyrimo rezultatai patvirtina minėtą English ir Soder (2009) prielaidą, tačiau pažymėtina, kad pastarajame tyrime emocinė reakcija buvo sukelta paprašius tyrimo dalyvių atlikti užduotį, nesusijusią su pateikiama bylos medžiaga, todėl neaišku, ar šios emocinės reakcijos buvo išgyvenamos ir vėliau atliekant pateikiamą užduotį – skiriant laisvės atėmimo bausmę. Mūsų tyrimo metu dalyviai turėjo įvertinti, ar liūdesį ir gailestį jautė būtent tada, kai atliko situacijos vertinimą. Kitaip nei liūdesio atveju, dvi dalyvių grupės skyrė skirtingas laisvės atėmimo bausmes priklausomai nuo to, ar išgyveno gailestį. Šie laisvės atėmimo bausmės skirtumai tarp gailestį išgyvenusių dalyvių aptikti tik pateikus situacijas su žemu „inkaru“. Pateikus detaliai ir nedetaliai aprašytą situaciją su žemu „inkaru“ tie dalyviai, kurie nurodė, kad išgyveno didesnę ar mažesnę gailestį, skyrė švelnesnes bausmes, palyginti su dalyviais, kurie nurodė, jog gailesčio mažiau ar daugiau neišgyveno. Tačiau pateikus aukštą „inkarą“

išgyvenamas gailestis nebuvo svarbus veiksnys, galintis lemti laisvės atėmimo bausmių skirtumus. Jeigu pateikus aukšto ir žemo dydžio „inkarus“ dalyviai atgamino daugiau su juo susijusios informacijos (kuria remiantis atliko vertinimą), galima sakyti, kad atgaminus daugiau informacijos, kuri yra susijusi su švelnesnės bausmės skyrimu, dalyvių vertinimo skirtumai galėjo rasti dėl jaučiamo gailesčio. Tuo tarpu atgaminus daugiau informacijos, susijusios su griežtesnės bausmės skyrimu, dalyvių vertinimams, kokią bausmę reikėtų skirti, gailestis įtakos nedarė. Tai, kodėl laisvės atėmimo bausmės skirtumus pavyko aptikti dalyviams jaučiant gailestį, o ne liūdesį, galima aiškinti remiantis Eisenberg (2000) darbe pateiktu emocinių išgyvenimų skirstymu, kuriame teigiama, kad gailestis, o ne liūdesys, motyvuoja moralaus elgesio pasireiškimą, norą kitiems padėti ar palaikyti. Taigi šiuo atveju galima kelti prielaidą, kad dalyviai, daugiau ar mažiau išgyvenę gailestį, atgamindami daugiau su švelnesne laisvės atėmimo bausme susijusios informacijos, galėjo būti atlaidesni dėl noro padėti kaltinamajam.

4.1. Tyrimo ribotumai ir pasiūlymai tolesniems tyrimams

Šio tyrimo rezultatai parodė, kad skiriant laisvės atėmimo bausmę, inkaro efektas pasireiškia „inkarą“ pateikus ir su „lyginamuoju“ klausimu, ir be jo. Tačiau svarbu tai, kad tokie rezultatai gauti pateikus tik galimai reikšmingus „inkarus“ (pagal Bystranowski ir kolegų (2021) siūlomą grupavimą). Tai ir yra šio tyrimo ribotumas, kadangi vertėtų tyrinėti ir kitų „inkarų“ tipus. Reikšmingas „inkaras“ pateikia tokią informaciją, į kurią reikėtų atsižvelgti priimant sprendimą. Veikiausiai, tikimybė, kad sprendimo priėmėjas jį apsvarstys be „lyginamojo“ klausimo yra didesnė nei pateikus „inkarą“, kuris gali būti priskiriamas nereikšmingam tipui ir nėra susijęs su nagrinėjama byla. Tokiu atveju „lyginamasis“ klausimas gali būti svarbus norint užtikrinti, kad sprendimo priėmėjas iš tiesų apdorotų „inkarą“ ir apsvarstytų su juo susijusią informaciją. Verta atsižvelgti ir į galimai reikšmingą „inkarų“ tipą, kuriam priskiriami advokato ir prokuroro bausmių siūlymai. Jeigu šie siūlymai, skiriant laisvės atėmimo bausmę gali tapti „inkarais“ ir be „lyginamojo“ klausimo (kurio pateikimas sprendimo priėmėjui realiomis sąlygomis nėra užtikrinamas), tai galėtų reikšti, kad inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę iš tiesų gali būti dažnas reiškinys.

Tyrimo metu siekta įvertinti, ar skirsis dalyvių nurodoma laisvės atėmimo bausmė, kai jiems pateiktų „inkarų“ šaltinis bus mažiau ar daugiau patikimas. Kadangi teigiama, kad „inkaro“ šaltinio patikimumas gali būti vertinamas atsižvelgus į šio šaltinio turimas ekspertines žinias

(Wegener et al., 2010), šiame tyrime ekspertinės žinios buvo sietos su specialisto kvalifikacija. Tai yra, manyta, kad aukštesnės kvalifikacijos specialisto pateikiamas „inkaras“ turėtų būti vertinamas kaip labiau patikimas, palyginti su žemesnės kvalifikacijos specialisto pateikiamu „inkaru“. Vis dėlto liko neaišku, ar tyrimo dalyviai žemesnės kvalifikacijos specialisto pateikiamą „inkarą“ iš tiesų vertino kaip mažiau patikimą. Šiuo atveju praverstų užfiksuoti dalyvių subjektyvų „inkaro“ šaltinio vertinimą ir įsitikinti, kad „inkarų“ šaltinio patikimumo supratimas iš tiesų skiriasi.

Tiriant inkaro efekto pasireiškimą pateikiant du „inkarus“ vienu metu, Imhoff ir Nickolaus (2021) pastebėjo, jog šių „inkarų“ apdorojimas gali vykti juos integruojant arba suradus atitinkamą tarpinį jų variantą. Šio tyrimo metu gauti rezultatai iš dalies patvirtina šią prielaidą, tačiau lieka neaišku, kokiomis sąlygomis pateikiami „inkarai“ bus integruojami, o kokiomis – ne. Teigiama, jog tai galėtų priklausyti nuo „inkarų“ skaitinės vertės skirtumo, pavyzdžiui, mažo ar didelio, o tai yra gana abstraktu. Ateityje atliekant panašius tyrimus reikėtų toliau plėtoti šį klausimą ir siekti įvertinti, kaip dviejų pateikiamų „inkarų“ skaitinės vertės skirtumas susijęs su jų apdorojimu.

Siekiant įvertinti, ar yra inkaro efekto pasireiškimą skirtumų skiriant laisvės atėmimo bausmę, kai dalyviai išgyveno liūdesį ir gailestį, nustatyta, kad detaliam ar nedetaliai aprašomos bylos aplinkybės skirtingoms dalyvių grupėms sukėlė panašiai vertinamus gailesčio ir liūdesio išgyvenimus. Nepavykus sukelti skirtingų emocinių reakcijų tarp grupių, kiekvienoje grupėje dalyviai priskirti į vieną iš dviejų kategorijų (daugiau ar mažiau išgyvenę emocinę reakciją ir daugiau ar mažiau jos neišgyvenę). Toks skirstymas sumažino ir taip nedidelę dalyvių imtį grupėse, todėl gauti rezultatai turėtų būti interpretuojami atsargiai. Kitas momentas, į kurį galėtų atsižvelgti tyrėjai, tai individualūs dalyvių skirtumai (pvz., jų asmenybės bruožai), kurie gali lemti didesnę ar mažesnę polinkį jausti gailestį ar liūdesį. Į šiuos individualius skirtumus būtų galima atsižvelgti nagrinėjant inkaro efekto pasireiškimą, kai siekiama manipuluoti minėtomis emocinėmis reakcijomis.

IŠVADOS

1. Palyginus skiriamą laisvės atėmimo bausmės dydį, kai „inkaras“ pateikiamas su „lyginamuoju“ klausimu ir kai „inkaras“ pateikiamas be jo, nustatyta, kad skiriamas bausmės dydis yra panašus. Dalyviams pateikus aukštus „inkarus“ su „lyginamuoju“ klausimu ir be jo, skirtos bausmės statistiškai reikšmingai nesiskyrė. Tokia tendencija nustatyta ir pateikus žemą „inkarą“ – dalyviai skyrė panašias laisvės atėmimo bausmes, kai jiems buvo pateiktas „lyginamasis“ klausimas ir kai jis nebuvo pateiktas.

2. Palyginus inkaro efekto pasireiškimą skiriant laisvės atėmimo bausmę, kai skiriasi „inkaro“ šaltinio patikimumas, nustatyta, kad kai aukštą „inkarą“ pateikė vyriausiasis valstybinis justicijos patarėjas ir jaunesnysis justicijos patarėjas, dalyviai skyrė panašias laisvės atėmimo bausmes. Tačiau dalyviams nurodžius žemą „inkarą“, kuri pateikė advokatas ir advokato padėjėjas, skiriamos laisvės atėmimo bausmės skyrėsi. Skiriama laisvės atėmimo bausmė su „inkaru“ labiau supanašėjo tada, kai jį pateikė advokato padėjėjas (mažiau patikimas šaltinis).

3. Įvertinus, ar skiriasi inkaro efekto pasireiškimas skiriant laisvės atėmimo bausmę, kai vienu metu pateikti du „inkarai“, nustatyta, kad esant didesniam „inkarų“ skirtumui, dalyvių skiriama laisvės atėmimo bausmė sukeitus „inkarų“ pateikimo tvarką nesiskyrė. Bet kai dalyviams buvo pateikti mažiau besiskiriantys „inkarai“, dalyvių skiriamos laisvės atėmimo bausmės, sukeitus „inkarų“ pateikimo tvarką, buvo skirtingos (dalyviai skyrė bausmes, panašesnes į pirmiau pateikiamą „inkarą“).

4. Siekiant įvertinti, ar yra inkaro efekto pasireiškimą skirtumų skiriant laisvės atėmimo bausmę, kai dalyviai išgyveno liūdesį ir gailėstį nustatyta, kad bausmės dydis skiriasi tada, kai dalyviai daugiau ar mažiau jaučia gailėstį (palyginti su dalyviais, kurie daugiau ar mažiau gailėsčio nejaučia), tačiau šis skirtumas būdingas tik pateikus žemą „inkarą“. Palyginus skiriamą laisvės atėmimo bausmės dydį, kai dalyviai daugiau ar mažiau jautė liūdesį (palyginti su dalyviais, kurie liūdesio nejautė), bausmės dydžio skirtumų aptikti nepavyko.

LITERATŪRA

- Ariely, D., Loewenstein, G., & Prelec, D. (2003). "Coherent arbitrariness": Stable demand curves without stable preferences. *The Quarterly journal of economics*, 118(1), 73-106.
- Bahník, Š., Mussweiler, T., & Strack, F. (2022). Anchoring effect. *Cognitive Illusions: Intriguing Phenomena in Thinking, Judgment, and Memory*, 209.
- Bystranowski, P., Janik, B., Próchnicki, M., & Skórska, P. (2021). Anchoring effect in legal decision-making: A meta-analysis. *Law and Human Behavior*, 45(1), 1.
- Bodenhausen, G. V., Gabriel, S., & Lineberger, M. (2000). Sadness and susceptibility to judgmental bias: The case of anchoring. *Psychological Science*, 11(4), 320-323.
- Campbell, J., Chao, B., & Robertson, C. (2017). Time is money: An empirical assessment of non-economic damages arguments. *Wash. UL Rev.*, 95, 1.
- Cervone, D., & Peake, P. K. (1986). Anchoring, efficacy, and action: The influence of judgmental heuristics on self-efficacy judgments and behavior. *Journal of Personality and social Psychology*, 50(3), 492.
- Chapman, G. B., & Bornstein, B. H. (1996). The more you ask for, the more you get: Anchoring in personal injury verdicts. *Applied cognitive psychology*, 10(6), 519-540.
- Chapman, G. B., & Johnson, E. J. (2002). Incorporating the irrelevant: Anchors in judgments of belief and value. *Heuristics and biases: The psychology of intuitive judgment*, 120-138.
- Duke, M. C., Hosch, H. M., & Duke, B. (2015). The effect of liability stipulation on damage awards in a personal injury case. *Psychology, Public Policy, and Law*, 21(3), 265.
- Eisenberg, N. (2000). Emotion, regulation, and moral development. *Annual review of psychology*, 51(1), 665-697.
- Englich, B., Mussweiler, T., & Strack, F. (2005). The last word in court—A hidden disadvantage for the defense. *Law and Human Behavior*, 29(6), 705-722.
- Englich, B., Mussweiler, T., & Strack, F. (2006). Playing dice with criminal sentences: The influence of irrelevant anchors on experts' judicial decision making. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(2), 188-200.
- Englich, B., & Soder, K. (2009). Moody experts---How mood and expertise influence judgmental anchoring. *Judgment and Decision making*, 4(1), 41.

- Epley, N., & Gilovich, T. (2001). Putting adjustment back in the anchoring and adjustment heuristic: Differential processing of self-generated and experimenter-provided anchors. *Psychological science*, *12*(5), 391-396.
- Epley, N., & Gilovich, T. (2004). Are adjustments insufficient?. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *30*(4), 447-460.
- Epley, N., & Gilovich, T. (2005). When effortful thinking influences judgmental anchoring: differential effects of forewarning and incentives on self-generated and externally provided anchors. *Journal of Behavioral Decision Making*, *18*(3), 199-212.
- Epley, N., & Gilovich, T. (2010). Anchoring unbound. *Journal of Consumer Psychology*, *20*(1), 20-24.
- Feldman, Y., Schurr, A., & Teichman, D. (2016). Anchoring legal standards. *Journal of Empirical Legal Studies*, *13*(2), 298-329.
- Furnham, A., & Boo, H. C. (2011). A literature review of the anchoring effect. *The journal of socio-economics*, *40*(1), 35-42.
- Frederick, S. W., & Mochon, D. (2012). A scale distortion theory of anchoring. *Journal of Experimental Psychology: General*, *141*(1), 124.
- Glöckner, A., & English, B. (2015). When relevance matters. *Social Psychology*.
- Guthrie, C., Rachlinski, J. J., & Wistrich, A. J. (2007). Blinking on the bench: How judges decide cases. *Cornell L. Rev.*, *93*, 1.
- Hans, V. P., Helm, R. K., & Reyna, V. F. (2018). From meaning to money: Translating injury into dollars. *Law and human behavior*, *42*(2), 95.
- Harris, A. J., Blower, F. B., Rodgers, S. A., Lagator, S., Page, E., Burton, A., ... & Speekenbrink, M. (2019). Failures to replicate a key result of the selective accessibility theory of anchoring. *Journal of Experimental Psychology: General*, *148*(9), e30.
- Hastie, R., Schkade, D. A., & Payne, J. W. (1999). Juror judgments in civil cases: Effects of plaintiff's requests and plaintiff's identity on punitive damage awards. *Law and Human Behavior*, *23*(4), 445-470.
- Imhoff, R., & Nickolaus, C. (2021). Combined Anchoring: Prosecution and defense claims as sequential anchors in the courtroom. *Legal and Criminological Psychology*, *26*(2), 215-227.
- Jones, L. L., & Estes, Z. (2012). Lexical priming: Associative, semantic, and thematic influences on word recognition.

Kim, J., & Chae, S. (2017). Anchoring Effect of the Prosecutor's Demand on Sentence: Evidence from Korean Sexual Crime Case. *KDI Journal of Economic Policy*, 39(3), 1-18.

Klayman, J., & Ha, Y. W. (1987). Confirmation, disconfirmation, and information in hypothesis testing. *Psychological review*, 94(2), 211.

Snyder, M., & Swann, W. B. (1978). Hypothesis-testing processes in social interaction. *Journal of personality and social psychology*, 36(11), 1202.

Strack, F., & Mussweiler, T. (1997). Explaining the enigmatic anchoring effect: Mechanisms of selective accessibility. *Journal of personality and social psychology*, 73(3), 437.

Marti, M. W., & Wissler, R. L. (2000). Be careful what you ask for: The effect of anchors on personal-injury damages awards. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 6(2), 91.

Mussweiler, T., & Strack, F. (1999). Hypothesis-consistent testing and semantic priming in the anchoring paradigm: A selective accessibility model. *Journal of Experimental Social Psychology*, 35(2), 136-164.

McElroy, T., & Dowd, K. (2007). Susceptibility to anchoring effects: How openness-to-experience influences responses to anchoring cues. *Judgment and Decision making*, 2(1), 48.

Nacionalinė teismų administracija. Statistika. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>>.

Schwarz, N. (1990). Feeling as information: Moods influence judgments and processing strategies. In E. T. Higgins & R. M. Sorrentino (Eds.), *Handbook of motivation and cognition: Foundations of social behavior* (Vol. 2, pp. 527–561). New York: Guildford Press.

Schwarz, N. (1998). Warmer and more social: Recent development in cognitive social psychology. *Annual Reviews Sociology*, 24, 239–264.

Schwarz, N., & Clore, G. L. (2007). Feelings and phenomenal experiences.

Simmons, J. P., LeBoeuf, R. A., & Nelson, L. D. (2010). The effect of accuracy motivation on anchoring and adjustment: Do people adjust from provided anchors?. *Journal of personality and social psychology*, 99(6), 917.

Teichman, D., & Zamir, E. (2021). Behavioral economics and court decision-making. *Review of Law & Economics*.

Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *science*, 185(4157), 1124-1131.

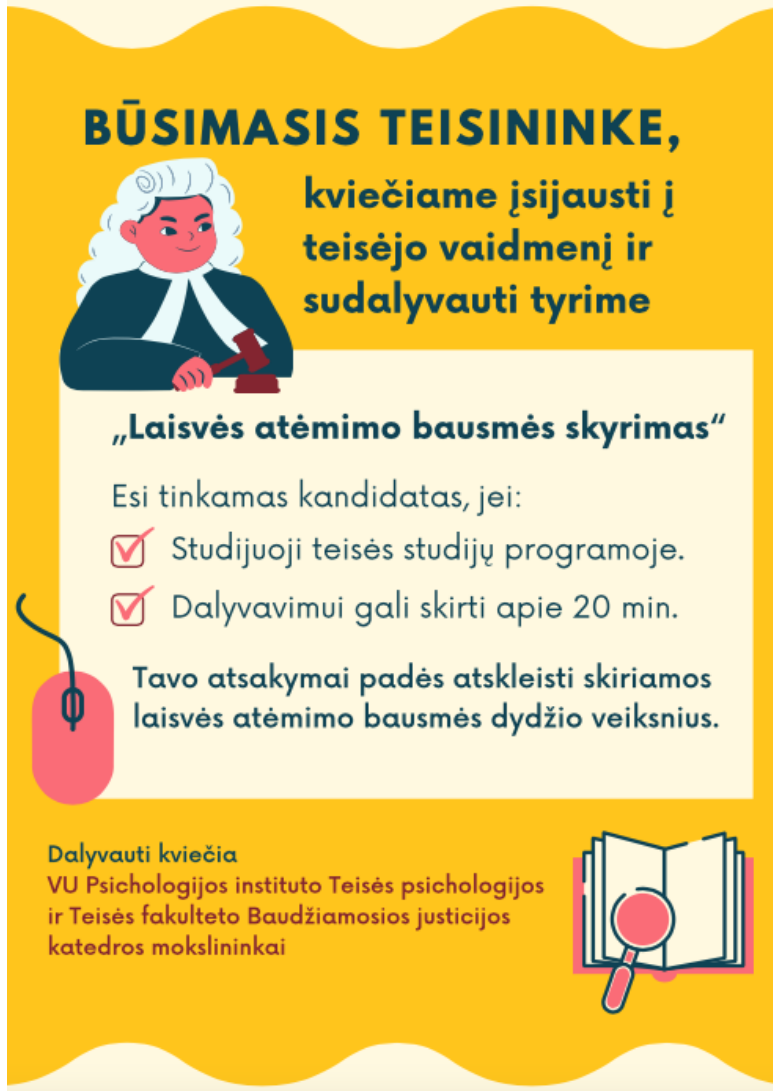
Wason, P. C., & Johnson-Laird, P. N. (1972). *Psychology of reasoning: Structure and content* (Vol. 86). Harvard University Press.

Wegener, D. T., Petty, R. E., Blankenship, K. L., & Detweiler-Bedell, B. (2010). Elaboration and numerical anchoring: Breadth, depth, and the role of (non-) thoughtful processes in anchoring theories. *Journal of Consumer Psychology, 20*(1), 28-32.

Xifen, L., & Yong, M. (2018). Sentencing Recommendations, Anchoring Effect and Fairness in Criminal Justice—An Empirical Study Based on a Sample of 520 Sentences in K City. *Social Sciences in China, 39*(3), 149-170.

PRIEDAI

1 priedas. Kvietimas ir skelbimas, skirtas kviesti dalyvauti tyrime

BŪSIMASIS TEISININKE,
kviečiame įsijausti į
teisėjo vaidmenį ir
sudalyvauti tyrime

„Laisvės atėmimo baudmės skyrimas“

Esi tinkamas kandidatas, jei:

- ✓ Studijuoji teisės studijų programoje.
- ✓ Dalyvavimui gali skirti apie 20 min.

Tavo atsakymai padės atskleisti skiriamos
laisvės atėmimo baudmės dydžio veiksnius.

Dalyvauti kviečia
VU Psichologijos instituto Teisės psichologijos
ir Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos
katedros mokslininkai

Skelbimo tekstas: „Laba diena. Esu Vilniaus universiteto Psichologijos instituto teisės psichologijos magistro 2 kurso studentė Aurelija Jasudaitė. Šiuo metu atlieku savo baigiamojo darbo tyrimą, kuriame dalyvauti kviečiu teisės studijų programos studentus. Tyrime dalyvauti galima internetu. Dalyviai kviečiami įsijausti į teisėjo vaidmenį ir išnagrinėti kelias situacijas, susijusias su sukčiavimo bylomis. Tyrimu siekiama atskleisti skiriamos laisvės atėmimo baudmės dydžio veiksnius. Jame neprašoma pildyti ilgų anketų, o dalyvavimas užtrunka iki 20-25 min.“

2 priedas. Pirmos situacijos pateikimas dalyvių grupėms

Teismui išnagrinėjus bylą, buvo nustatyta:

Mantas yra 30 metų amžiaus vyras, šiuo metu nedirba. Manto draugai pasiūlė jam prisidėti prie jų vykdomos pelningos veiklos. Jie turi įkūrę kelias įmones įvairiose šalyse (Lietuvoje, Rusijoje, Kazachstane), kurių savininkais paskyrė įvairius benamius asmenis, tačiau visą veiklą koordinuoja ir kontroliuoja patys. Veikiančių įmonių vardu jie prekiauja žemės ūkio technika, kurią veža iš Italijos. Tam, kad abi pusės galėtų sumažinti ir mokėti tik minimalius mokesčius, su pirkėjų įmonėmis, kurių savininkus asmeniškai pažįsta, sudarinėja netikrus sandorius. Mantas prisidėjo prie jam pasiūlytos draugų veiklos ir sudarinėjo fiktyvias sutartis ir pirkimo-pardavimo sandorius.

Klausimas skirtingoms grupėms:

1 grupė. („Lyginamasis“ klausimas, aukštas „inkaras“). „Įsivaizduokite, kad esate teisėjas. Jūs prisimenate, jog neseniai už panašų nusikaltimą teismas skyrė 6 metų laisvės atėmimo bausmę. Pasvarstykite, ar Jūsų skiriama bausmė Mantui būtų mažesnė, didesnė, ar lygi 6 metų laisvės atėmimo bausmei?“

Nurodykite savo skiriamą laisvės atėmimo bausmę: _____

2 grupė. („Lyginamasis“ klausimas, žemas „inkaras“). „Įsivaizduokite, kad jūs esate teisėjas. Jūs prisiminėte, jog už panašų nusikaltimą teismas skyrė 2 metų laisvės atėmimo bausmę. Pasvarstykite, ar Jūsų skiriama bausmė Mantui būtų mažesnė, didesnė, ar lygi 2 metų laisvės atėmimo bausmei?“

Nurodykite savo skiriamą laisvės atėmimo bausmę: _____

3 grupė. (Be „lyginamojo“ klausimo, aukštas „inkaras“). „Įsivaizduokite, kad esate teisėjas. Jūs prisimenate, jog už panašų nusikaltimą teismas skyrė 6 metų laisvės atėmimo bausmę. Kokią bausmę Jūs skirtumėte Mantui?“

Nurodykite savo skiriamą laisvės atėmimo bausmę: _____

4 grupė. (Be „lyginamojo“ klausimo, žemas „inkaras“) „Įsivaizduokite, kad jūs esate teisėjas. Jūs prisimenate, jog už panašų nusikaltimą teismas skyrė 2 metų laisvės atėmimo bausmę. Kokią bausmę Jūs skirtumėte Mantui?“ Nurodykite savo skiriamą laisvės atėmimo bausmę: _____

Kvalifikavimas: veika kvalifikuojama kaip dviejų nusikaltimų sutaptis.

182 straipsnis. Sukčiavimas. 2. Tas, kas apgaule savo ar kitų naudai įgijo didelės vertės svetimą turtą ar turtinę teisę arba didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčias vertybes

arba išvengė didelės vertės turtinės prievolės, arba ją panaikino, arba sukčiavo dalyvaudamas organizuotoje grupėje, baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų.

300 straipsnis. Dokumento suklastojimas ar disponavimas suklastotu dokumentu. 1. Tas, kas pagamino netikrą dokumentą, suklastojo tikrą dokumentą arba žinomai netikrą ar žinomai suklastotą tikrą dokumentą laikė, gabenė, siuntė, panaudojo ar realizavo, baudžiamas bausia arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų.

3 priedas. Antros situacijos pateikimas dalyvių grupėms

Teismui išnagrinėjus bylą, buvo nustatyta:

Gediminas šiuo metu nedirba. Draugas pasiūlė jam užsidirbti pinigų. Jis turi didelę cukraus pardavimo įmonę, apdraustą nuo įvairių nepageidautinų įvykių (pvz., gaisro, vagysčių ir pan.), galinčių padaryti įmonei žalą. Verslas klostosi labai pelningai, tačiau visą įmonės gyvavimo laikotarpį jis nemokėjo valstybei privalomų mokesčių. Siekdamas padengti susidariusią skolą valstybei, įmonės savininkas ryžosi įgyvendinti netikrą vagystę iš pagrindinio cukraus laikymo sandėlio. Dėl to jis kreipėsi į Gediminą, prašydamas suorganizuoti ir įvykdyti vagystę, t. y. įsilaužti į sandėlį, išgabenti į jų sutartą vietą visą cukrų, taip pat sugadinti ten esantį inventorių. Gediminas sutiko prisidėti prie draugo ir įvykdė jo planą, nes už šį darbą jam buvo pasiūlyta pusė draudimo išmokos sumos. Po tariamos vagystės įmonės savininkas pranešė draudimui apie draudžiamąjį įvykį ir gavo 14 tūkst. eurų išmoką.

1 grupė. (*Patyręs prokuroras, aukštas „inkaras“*). „Įsivaizduokite, kad jūs esate teisėjas. Ikiteisminį tyrimą atliko vyriausiasis valstybinis justicijos patarėjas, kurio siūloma bausmė už šią veiką yra 8 m. laisvės atėmimo. Ar manote, jog šio patyrusio prokuroro skiriama bausmė yra per didelė, per maža, ar tinkama skirti Gediminui?

Įrašykite, kokią laisvės atėmimo bausmę skirtumėte Gediminui: _____

2 grupė. (*Nepatyręs prokuroras, aukštas „inkaras“*). „Įsivaizduokite, kad jūs esate teisėjas. Ikiteisminį tyrimą atliko jaunesnysis justicijos patarėjas, kurio siūloma bausmė už šią veiką yra 8 m. laisvės atėmimo. Ar manote, jog šio mažiau patyrusio prokuroro skiriama bausmė yra per didelė, per maža, ar tinkama skirti Gediminui?

Įrašykite, kokią laisvės atėmimo bausmę skirtumėte Gediminui: _____

3 grupė. (*Patyręs advokatas, žemas „inkaras“*). „Įsivaizduokite, kad jūs esate teisėjas. Gediminą teisme atstovauja patyręs advokatas, jo siūloma bausmė yra 1 m. Ar manote, jog šio advokato prašoma skirti bausmė yra per didelė, per maža, ar tinkama skirti Arnoldui?

Įrašykite, kokią laisvės atėmimo bausmę skirtumėte Gediminui: _____

4 grupė. (*Nepatyręs advokatas, žemas „inkaras“*). „Įsivaizduokite, kad jūs esate teisėjas. Gediminą teisme atstovauja advokato padėjėjas, jo siūloma bausmė yra 1 m. Ar manote, jog šio advokato prašoma skirti bausmė yra per didelė, per maža, ar tinkama skirti Gediminui?

Įrašykite, kokią laisvės atėmimo bausmę skirtumėte Gediminui: _____

Kvalifikavimas:

182 straipsnis. Sukčiavimas. 2. Tas, kas apgaule savo ar kitų naudai įgijo didelės vertės svetimą turtą ar turtinę teisę arba didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčias vertybes arba išvengė didelės vertės turtinės prievolės, arba ją panaikino, arba sukčiavo dalyvaudamas organizuotoje grupėje, baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų.

4 priedas. Trečios situacijos pateikimas dalyvių grupėms

Teismui išnagrinėjus bylą, buvo nustatyta:

Arnoldo draugai pasiūlė jam prisidėti prie jų vykdomo verslo ir taip užsidirbti pinigų. Jie pardavinėja banko, kuris yra registruotas ne Lietuvoje, akcijas. Pardavinėjamos akcijos iš tiesų yra bevertės. Tačiau pirkėjams keletą kartų sutartu laiku išmokami gana dideli dividendai tam, kad šie nusipirkę dar daugiau banko akcijų. Šie dividendai išmokami iš kitų investuotojų pervestų pinigų. Surinkus tam tikrą didelę pinigų sumą, dividendai niekam nebeišmokami, o paskelbiama, kad banko akcijos tapo bevertės. Draugai Arnoldui pasiūlė pareigas, kurias atlikdamas jis turėtų ieškoti ir bendrauti su potencialiais investuotojais.

Pasvarstęs Arnoldas sutiko prisidėti prie draugų, nes kas mėnesį jam buvo pasiūlyta užsidirbti apie 3 tūkst. eurų, o sustabdžius akcijų pardavimą ir dividendų išmokėjimą – visiems pasidalinti sukauptą sumą.

1 grupė. (*Pateikiami du „inkarai“: prokuroro bausmės siūlymas – aukštas „inkaras“ ir advokato bausmės siūlymas – žemas „inkaras“*). „Įsivaizduokite, kad jūs esate teisėjas. Prokuroro siūloma laisvės atėmimo bausmė Arnoldui yra 8 m., tuo tarpu advokato prašoma skirti bausmė yra 1 m. Pasvarstykite, ar Arnoldui siūlomos skirti bausmės (8 m. ir 1 m.) yra per mažos, per didelės, ar tinkamos?

Irašykite, kokią laisvės atėmimo bausmę skirtumėte Arnoldui: _____

2 grupė. (Pateikiami du „inkarai“: *prokuroro bausmės siūlymas – žemas „inkaras“ ir advokato bausmės siūlymas – aukštas „inkaras“*). „Įsivaizduokite, kad jūs esate teisėjas. Prokuroro siūloma laisvės atėmimo bausmė Arnoldui yra 4 m., tuo tarpu advokato prašoma skirti bausmė yra 3 m. Pasvarstykite, ar Arnoldui siūlomos skirti bausmės (4 m. ir 3 m.) yra per mažos, per didelės, ar tinkamos?

Irašykite, kokią laisvės atėmimo bausmę skirtumėte Arnoldui: _____

3 grupė. (Pateikiami du „inkarai“: *advokato bausmės siūlymas – aukštas „inkaras“ ir prokuroro bausmės siūlymas – žemas „inkaras“*). „Įsivaizduokite, kad jūs esate teisėjas. Advokato prašoma skirti laisvės atėmimo bausmė Arnoldui yra 3 m., tuo tarpu prokuroro siūloma skirti bausmė yra 4 m. Pasvarstykite, ar Arnoldui siūlomos skirti bausmės (3 m. ir 4 m.) yra per mažos, per didelės, ar tinkamos?

Irašykite, kokią laisvės atėmimo bausmę skirtumėte Arnoldui: _____

4 grupė. (Pateikiami du „inkarai“: *advokato bausmės siūlymas – žemas „inkaras“ ir prokuroro bausmės siūlymas – aukštas „inkaras“*). „Įsivaizduokite, kad jūs esate teisėjas. Advokato prašoma skirti laisvės atėmimo bausmė Arnoldui yra 1 m., tuo tarpu prokuroro siūloma skirti bausmė yra 8 m. Pasvarstykite, ar Arnoldui siūlomos skirti bausmės (1 m. ir 8 m.) yra per mažos, per didelės, ar tinkamos?

Irašykite, kokią laisvės atėmimo bausmę skirtumėte Arnoldui: _____

Kvalifikavimas:

182 straipsnis. Sukčiavimas. 2. Tas, kas apgaule savo ar kitų naudai įgijo didelės vertės svetimą turtą ar turtinę teisę arba didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčias vertybes arba išvengė didelės vertės turtinės prievolės, arba ją panaikino, arba sukčiavo dalyvaudamas organizuotoje grupėje, baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų.

5 priedas. Ketvirtos situacijos pateikimas dalyvių grupėms

I variantas (detalus aprašymas)

Teismui išnagrinėjus bylą, buvo nustatyta:

Marius yra 35 metų vyras, vedęs ir turi 3 mėnesių dukrą. Vyras nuo mokyklos baigimo dirba nedidelio miestelio gamykloje, tačiau prieš keletą savaičių buvo atleistas iš darbo dėl kolegų klaidos. Marius jaučiasi neteisingai apkaltintas ir yra supykęs dėl nesąžiningo kolegų bei vadovų

elgesio. Vyras teigia, jog naujo darbo ieškojo visais įmanomais būdais, taip pat laukė pasiūlymų ir iš užimtumo tarnybos. Mariaus draugas, sužinojęs apie jo situaciją, pasiūlė jam greitą būdą užsidirbti pinigų, kuriuo jis pats verčiasi – perperka senus, bet dar gana brangius ir paklausius automobilius, juos apdraudžia ir po to suorganizuoja jų vagystes (šias vagystes įvykdo pažįstami asmenys, kurie tas mašinas slapta išgabena iš Lietuvos ir parduoda). Už tariamas vagystes Mariaus draugas iš draudimo gauna patirtos žalos atlyginimą. Draugas pasiūlė Mariui prisidėti prie jo veiklos ir padėti įgyvendinti netikras vagystes ir už tai kas mėnesį užsidirbti apie 3 tūkst. eurų (priklausomai nuo gautos draudimo išmokos dydžio).

Marius sutiko prisidėti prie draugo, nes teigė, jog jam skubiai reikia daug pinigų dukros gydymui padengti, o santaupų nei jis, nei žmona neturi. Mariaus dukra nuo gimimo yra gydoma, kadangi dėl susikaupusio darinio krūtinės ertmėje, naujagimio širdis pasistūmė iš kairės pusės į dešinę. Vaiko mamos būklė dėl gimdymo komplikacijų šiuo metu yra prasta, tad Mariaus darbas buvo vienintelis šeimos pajamų šaltinis, neskaitant kiekvieną mėnesį gaunamos išmokos už vaiką, kuria padengiamos dalis smulkių gydymo išlaidų.

II variantas (nedetalus aprašymas)

Teismui išnagrinėjus bylą, buvo nustatyta:

Marius yra 35 metų vyras, vedęs ir turi 3 mėnesių dukrą. Prieš keletą savaičių Marių atleido iš darbo. Vyro dukra serga sunkia liga, todėl jam skubiai reikia pinigų jos gydymui padengti, tačiau santaupų nei jis, nei žmona neturi. Šeima kiekvieną mėnesį gauna išmoką už vaiką, tačiau teigia, kad visą ją išleidžia pragyvenimui. Mariaus draugas, sužinojęs apie jo situaciją, pasiūlė jam greitą būdą užsidirbti pinigų, kuriuo jis pats verčiasi – perperka senus, bet dar gana brangius ir paklausius automobilius, juos apdraudžia ir po to suorganizuoja jų vagystes (šias vagystes įvykdo pažįstami asmenys, kurie tas mašinas slapta išgabena iš Lietuvos ir parduoda). Už tariamas vagystes Mariaus draugas iš draudimo gauna patirtos žalos atlyginimą. Draugas pasiūlė Mariui prisidėti prie jo veiklos ir padėti įgyvendinti netikras vagystes.

Pasvarstęs Marius sutiko prisidėti prie draugo, nes jam buvo pasiūlyta kas mėnesį užsidirbti apie 3 tūkst. eurų (priklausomai nuo gautos draudimo išmokos dydžio).

1 grupė. (*I variantas pateikiamas su aukštu „inkaru“*). „Įsivaizduokite, kad jūs esate teisėjas. Už panašią veiką teismas skyrė 6 metų laisvės atėmimo bausmę. Ar jūsų skiriama bausmė Mariui būtų mažesnė, didesnė ar lygi 6 metų laisvės atėmimo bausmei?“

Nurodykite savo skiriamą bausmę: _____

2 grupė. (*I variantas pateikiamas su žemu „inkaru“*). „Įsivaizduokite, kad jūs esate teisėjas. Už panašią veiką teismas skyrė 1 metų laisvės atėmimo bausmę. Ar jūsų skiriama bausmė Mariui būtų mažesnė, didesnė ar lygi 1 metų laisvės atėmimo bausmei?“

Nurodykite savo skiriamą bausmę: _____

3 grupė. (*II variantas pateikiamas su aukštu „inkaru“*). „Įsivaizduokite, kad jūs esate teisėjas. Už panašią veiką teismas skyrė 6 metų laisvės atėmimo bausmę. Ar jūsų skiriama bausmė Mariui būtų mažesnė, didesnė ar lygi 6 metų laisvės atėmimo bausmei?“

Nurodykite savo skiriamą bausmę: _____

4 grupė. (*II variantas pateikiamas su žemu „inkaru“*). „Įsivaizduokite, kad jūs esate teisėjas. Už panašią veiką teismas skyrė 1 metų laisvės atėmimo bausmę. Ar jūsų skiriama bausmė Mariui būtų mažesnė, didesnė ar lygi 1 metų laisvės atėmimo bausmei?“

Nurodykite savo skiriamą bausmę: _____

Kvalifikavimas:

182 straipsnis. Sukčiavimas. 2. Tas, kas apgaule savo ar kitų naudai įgijo didelės vertės svetimą turtą ar turtinę teisę arba didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčias vertybes arba išvengė didelės vertės turtinės prievolės, arba ją panaikino, arba sukčiavo dalyvaudamas organizuotoje grupėje, baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų.

Klausimas grupėms: „Pateikiamoje bylos medžiagoje aprašoma sudėtinga kaltinamojo situacija ir priežastys, dėl kurių ryžtasi įvykdyti nusikalstamą veiką. Neabejojame, jog jūsų skirtas laisvės atėmimo bausmės terminas buvo pagrįstas byloje pateikiama faktine informacija, tačiau norėtume sužinoti, kokius jausmus Jums sukėlė aprašoma sudėtinga Mariaus situacija.

Atsakydami į pateiktus teiginius įvertinkite, ar susidūrėte su minėtu jausmu ir, jei susidūrėte, kaip stipriai jį jautėte.

6 priedas. Duomenų sklaidos atitiktis normaliajam skirstiniui

Kintamasis	Dalyvių grupė	Asimetriškumo koeficientas	W	p
Laisvės atėmimo bausmė	Su „lyginamuoju“ klausimu, aukštas „inkaras“	-.401	.835	<.001
Laisvės atėmimo bausmė	Su „lyginamuoju“ klausimu, žemas „inkaras“	.270	.915	.017
Laisvės atėmimo bausmė	Be „lyginamojo“ klausimo, aukštas „inkaras“	-.104	.882	.004
Laisvės atėmimo bausmė	Be „lyginamojo“ klausimo, žemas „inkaras“	.126	.879	.002
Laisvės atėmimo bausmė	Aukštos kvalifikacijos prokuroras, aukštas „inkaras“	.669	.905	.011
Laisvės atėmimo bausmė	Žemos kvalifikacijos prokuroras, aukštas „inkaras“	-.432	.949	.148
Laisvės atėmimo bausmė	Aukštos kvalifikacijos advokatas, žemas „inkaras“	.151	.913	.017
Laisvės atėmimo bausmė	Žemos kvalifikacijos advokatas, žemas „inkaras“	.525	.883	.003
Laisvės atėmimo bausmė	Prokuroro ir advokato daugiau besiskirantys „inkarai“	.674	.889	.005
Laisvės atėmimo bausmė	Prokuroro ir advokato mažiau besiskiriantys „inkarai“	.502	.902	.008
Laisvės atėmimo bausmė	Advokato ir prokuroro mažiau besiskiriantys „inkarai“	.425	.940	.090
Laisvės atėmimo bausmė	Advokato ir prokuroro daugiau besiskiriantys „inkarai“	.461	.940	.090
Laisvės atėmimo bausmė	Emocinis fonas, aukštas „inkaras“	.592	.913	.017
Laisvės atėmimo bausmė	Emocinis fonas, žemas „inkaras“	.946	.808	<.001
Laisvės atėmimo bausmė	Be emocinio fono, aukštas „inkaras“	.652	.890	.005
Laisvės atėmimo bausmė	Be emocinio fono, žemas „inkaras“	.245	.891	.004